

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА

ІНТЕГРОВАНІЙ КУРС,
РІВЕНЬ СТАНДАРТУ

*Підручник для 10 класу
закладів загальної середньої
освіти*

Львів
Нова Доба
2018

Авторський колектив:

Вербицька Поліна, Волошенюк Оксана, Горленко Ганна, Кендзьор Петро,
Козорог Олександра, Маркусь Наталія, Махун Людмила,
Педан-Слепухіна Ольга, Ратушняк Святослав, Ситник Елла

Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту)

Г 49 Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / За ред.
І. П. Прізвище. — Місто : Видавництво, 2018. — 300 с. ; іл.

ISBN 978-966-XXX-XX-X

Підручник відповідає вимогам «Державного стандарту базової і повної середньої освіти» та навчальної програми «Громадянська освіта. Інтегрований курс» для загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженої Міністерством освіти і науки України. Концептуальною основою навчальних матеріалів є сучасні методологічні підходи, втілені у рамці компетентностей для культури демократії Ради Європи, що передбачають розвиток демократичних цінностей, поведінкових настанов, практичних навичок, знань, оволодіння якими дає змогу кожній особистості брати участь у демократичних процесах.

Зміст навчального матеріалу розкривається у семи розділах підручника, теми яких представляють інтеграцію широкого спектру соціально-гуманітарних знань та орієнтацію навчання учнів на дослідження важливих суспільних понять, явищ та їхньої взаємодії у різних контекстах — особистісному, місцевому, національному і глобальному.

Зміст курсу викладено за принципом поступового розширення спектру здатностей громадянської компетентності учнів/учениць, які забезпечують їх активне залучення останніх до обговорення важливих для українського суспільства проблем, визначення алгоритму дій для їхнього розв'язання і надання їм можливості здійснити певні кроки для захисту громадянських інтересів.

Навчально-методичне забезпечення підручника базується на інтерактивній методиці та передбачає навчання учнів аналізу та оперуванню інформацією, об'єктивне та стимулююче оцінювання, створення позитивної атмосфери співпраці та соціальної комунікації, розробку різноманітних проектів для реалізації громадської активності в школі та місцевій громаді. Особливістю видання є стимулювання пошукової Web-активності учнів/учениць і використання у процесі навчання елементів формуючого оцінювання, в основі якого ефективний зворотний зв'язок, самооцінювання та взаємне оцінювання.

Призначено для учнів 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів і вчителів.

Слово до читача

Дорогі друзі,

Досить часто, книги чи журнали, які ви читаєте, фільми чи новини, які ви переглядаєте, дають вам життєві поради, а інколи й готові вирішення певних питань. Це стосується і шкільних підручників.

Ця книга є також підручником, проте у ній немає чітких алгоритмів вирішення завдань, як у алгебрі, немає усталених правил мови, як у підручнику з рідної чи іноземної мови, немає визначеної системи взаємодії різних елементів, як у хімії.

Пропонований вашій увазі підручник курсу громадянської освіти в 10 класі не лише надає необхідні знання про демократію, права людини, успішну комунікацію громадян між собою і з державою. Нашою метою було створення підручника, що дає змогу вам одразу застосовувати набуті уміння у повсякденному житті, вирішувати Ваші особисті й суспільні проблеми. Сьогодні кожна молода людина має розвивати свої навички мислення вищого рівня, критично оцінювати та синтезувати інформацію, до якої відкрився безмежний доступ.

Ключовим словом у підручнику є Демократія. Ця книга про те, як розбудувати і зміцнювати демократію в Україні, а також у вашому найближчому оточенні — школі, місцевій громаді. Мова йде у ній про зміни, які кожен з нас має робити щодня, діючи усвідомлено і компетентно. Сьогодні — це час нових знань, креативних рішень, і, що найважливіше, — реальних дій.

Ми виходили з того, що демократія є багатовимірним явищем, яке набуває в кожній країні свого завершеного вигляду тільки завдяки зусиллям кожного громадянина. Саме тому в основу Вашого навчання покладено сучасний формат ЗД, що передбачає тривимірну перспективу певного об'єкта, якнайкраще відображає багатоаспектність і багатовимірність громадянської компетентності, ключових здатностей громадянина, яких Ви маєте змогу набутися під час опанування курсу:

ДУМАЄМО — розвиток критичного мислення — Я маю самотужки зрозуміти й оцінити!

ДБАЄМО — розвиток громадянського патріотизму — Я вмію співвідносити власні інтереси з інтересами громади, суспільства, держави!

ДІЄМО — формування активної громадянської позиції — Добробут моєї країни і моїх співгромадян залежить від мене і моїх дій!

Відповідно до навчальної програми зміст курсу викладено за принципом поступового розширення спектру громадянських здатностей, які забезпечують Ваше активне залучення як молодих громадян до обговорення проблем, власні судження і думки, дослідження практичних ситуацій суспільного

життя. Дизайн кожного розділу розроблено так, щоб провести Вас через дослідження важливих суспільних понять та їхньої взаємодії у різних контекстах — особистісному, місцевому, національному і глобальному. Цей курс — кожного разу нова, цікава та корисна інформація, жваві дискусії, корисний досвід для теперішнього життя та нашого майбутнього.

Запропонований підручник з громадянської освіти містить 7 розділів, кожен з яких розкриває той чи інший аспект та особливості життя і діяльності людини у демократичному суспільстві.

Ознайомлення з *розділом 1* «Особистість та її ідентичність» допоможе Вам краще зрозуміти себе як особистість, індивідуальність, окреслити власні життєві пріоритети, зрозуміти інших людей та їхні цінності.

Розділ 2 «Права і свободи людини» розкриває поняття людської гідності, визначає права громадян у державі. Ви отримаєте змогу навчитися розпізнавати порушення прав людини, захищати власні права та права інших людей.

Розділ 3 «Людина у соціокультурному просторі» присвячено соціальному та культурному різноманіттю суспільства. Ви ознайомитеся з особливостями полікультурного соціуму, шляхами досягнення гармонійного співжиття різних спільнот, навчитесь долати стереотипи та упередження стосовно «інших» та досягати консенсусу.

Ознайомлення з *Розділом 4* «Демократичне суспільство та його цінності» дозволить Вам краще зрозуміти сутність демократії та основних її понять, як-от: державна влада, громадянське суспільство, соціальна згуртованість тощо. Ви отримаєте можливість повноцінно долучитися до участі у демократичних процедурах на рівні вашої школи чи громади.

Розділ 5 «Взаємодія громадян і держави в досягненні суспільного добробуту» розкриває поняття економіки як сфери життя людини. Тут Ви зможете навчитися усвідомлювати власні економічні інтереси, ознайомитися з принципами та механізмами ринкової економіки, розпізнавати прояви корупції та протидіяти їм.

Розділ 6 «Світ інформації, мас-медіа та медіаграмотність» надає можливість для визначення особливостей ЗМІ у демократичному суспільстві, розкриває взаємозалежність понять свобода, етика та відповідальність. Ви отримаєте змогу навчитися критично сприймати інформацію, формувати власні судження в різного виду текстах і на різних медіа-платформах, протидіяти маніпуляціям мас-медіа.

Розділ 7 «Україна, Європа, світ» присвячено розгляду глобального суспільства та ролі в ньому України. Ви ознайомитеся з поняттями інтеграції та глобалізації, зрозумієте особливості міжнародних відносин, сформуєте власне бачення європейського вектору розвитку України.

Ми сподіваємося, що цей підручник стане Вашим добрим порадиником у щоденному житті та допоможе не лише набути необхідних знань, але й практично ними користуватися, послуговуватися у повсякденній практиці, діяти і змінювати життя на краще у своєму найближчому оточенні, школі, місцевій громаді.

Ця книга допоможе Вам навчитися критично оцінювати дійсність, відстоювати свої погляди і прислухатися до чужих аргументів, знаходити порозуміння, об'єднуватися з однодумцями та діяти задля досягнення спільної мети. Тобто зростати справжнім громадянином.

Як працювати з підручником

Кожне заняття визначається темою, має чітку структуру і для досягнення навчальних цілей складається з таких елементів:

1. Вступ до теми, що містить короткий опис теми, основні поняття, з якими Ви зможете ознайомитися.

2. Ключові здобутки у вивченні теми містять три важливі складові Вашого навчання, втілюючи тривимірність громадянської компетентності:

Досліджуємо певну суспільну проблему (явище).

Розуміємо сутність (проблеми чи явища) і чинники, що впливають на їхнє виникнення і розв'язання.

Діємо, реалізуючи практичну творчу діяльність, спрямовану на актуалізацію чи розв'язання проблеми.

3. Кожна тема починається з мотиваційного завдання, що зацікавлює Вас і є Вашим провідником до теми.

4. Таблички і схеми з поняттями включені, щоб надати узагальнену інформацію про змістовний стандарт, який слід зрозуміти для того, щоб брати участь в дискусіях.

5. Рубрика «Цікава інформація» знайомить Вас із цікавими аспектами проблематики теми.

6. Діяльність. Цей підручник надає Вам багато можливостей для навчання через дію і взаємодію з однокласниками, громадськими організаціями, Інтернет-спільнотами тощо.

Для цього Вам надаються вказівки, що допомагатимуть Вам у власному чи груповому дослідженні: «Аналізуємо ситуацію», «Розглядаємо і обговорюємо», «Порівнюємо і обмінюємося думками», «Досліджуємо і обговорюємо», «Обговорюємо» (у парах, групах), «Дискусія» (у класі).

«Громадянська активність» (реалізуємо практичну творчу діяльність, спрямовану на актуалізацію чи розв'язання проблеми, наприклад, створюємо плакат, колаж, реалізуємо проект, проводимо опитування тощо).

7. «WEB». Важливою складовою навчання є використання інформаційно-комунікативних технологій. Тому у підручнику Ви матимете змогу не лише ознайомлюватися із Web-ресурсами, але й за допомогою світової павутини здійснювати творчу діяльність у рубриці Web-активність.

8. Набуті впродовж вивчення тем уміння і навички Ви зможете закріпити, здійснюючи цікаву практичну діяльність на практичних заняттях, що містяться у кожному розділі підручника під назвою «Майстерня громадянина».

9. У кінці кожної теми є рубрика «Застосуйте набуті знання і досвід». Після кожної теми Вам пропонуються певні види творчої діяльності, оскільки вони дають Вам можливість практикувати певні уміння і навички.

10. Після кожного розділу пропонуються контрольні запитання і завдання у рубриці «Переконайтесь, що ви засвоїли матеріал», де пропонуються різні види оцінювання результатів навчання, які ви та ваші вчителі можуть застосовувати для оцінювання ваших досягнень після вивчення усіх тем розділу.

11. Нарешті, у кінці кожного розділу є рубрика «Профіль учня/учениці», де Ви матимете можливість ще раз самостійно поміркувати над тим, що Ви вивчили у розділі, можливо, подумати про нові запитання, які у Вас виникли при вивченні розділу, оцінити результати свого навчання.

Ми щиро сподіваємося, що Ваше навчання за цим підручником буде цікавим і головне — результативним!

Бажаємо вам успіхів!

Зміст

РОЗДІЛ 1.

ОСОБИСТІТЬ ТА ЇЇ ІДЕНТИЧНІСТЬ

Тема 1.1. Що таке ідентичність?

Тема 1.2. Що означає бути громадянином / громадянкою України?

Тема 1.3. Як соціалізація допомагає нам знайти своє місце в суспільстві

Тема 1.4. Ціннісні орієнтири — основа життєвого вибору та успішної самореалізації особистості

Майстерня громадянина. Як ідентифікувати наше середовище
(практичне заняття)

Картка підсумкового оцінювання

РОЗДІЛ 2.

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ

Тема 2.1. Який зв'язок існує між людською гідністю та правами людини?

Тема 2.2. Звідки беруться права людини та яку вони мають історію

Тема 2.3. Які права ми маємо як люди?

Тема 2.4. Хто відповідає за дотримання та забезпечення прав людини?

Тема 2.5. Які права мають діти?

Тема 2.6. Як зрозуміти, що твої права порушують?

Тема 2.7. Які механізми захисту прав людини існують?

Майстерня громадянина. «Як захистити свої права у Європейському суді з прав людини» (практичне заняття)

Картка підсумкового оцінювання

РОЗДІЛ 3.

ЛЮДИНА В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

Тема 3.1. Що таке суспільство та як воно виражає себе через культуру

Тема 3.2. У чому суть багатокультурності, і як вона проявляється в українському суспільстві

Тема 3.3. Як розпізнати стереотипи і протистояти дискримінації?

Тема 3.4. Яким чином толерантність та інклюзія торують шлях до суспільства рівних можливостей

Тема 3.5. Конфлікти у нашому житті, і чому їх необхідно вирішувати

Тема 3.6. Як подолати шлях від конфлікту до порозуміння

Тема 3.7. Якою є сутність та особливості комунікації у житті людини та громадянина

Тема 3.8. Чому невербальна комунікація є важливою в соціокультурному просторі

Тема 3.9. Мистецтво спілкуватися

Майстерня громадянина. «Жива бібліотека», «Експедиція у глибини культури».
(практичне заняття)

Картка підсумкового оцінювання

РОЗДІЛ 4.

ДЕМОКРАТИЧНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЙОГО ЦІННОСТІ

Тема 4.1. Що таке демократія

Тема 4.2. Як демократичні процедури забезпечують народовладдя у демократичній державі

Тема 4.3. Яку роль відіграють політичні партії та громадські організації у розвитку демократії

Тема 4.4. Що таке громадянське суспільство і яка роль у ньому належить правовій державі

Тема 4.5. Якими є умови та форми активної громадянської участі у житті суспільства?

Тема 4.6. Яку роль відіграє громада в житті людини, суспільства і держави?

Тема 4.7. Як громада реалізує та захищає свої права і законні інтереси?

Тема 4.8. Як живе і врядується шкільна громада та як влаштоване і працює учнівське самоврядування

Тема 4.9. Як і для чого створюються і діють дитячі й молодіжні громадські об'єднання?

Майстерня громадянина. Створюємо шкільні правила разом» (написання та внесення змін до шкільного статуту)

(практичне заняття 1)

«Участь шкільної молоді у справах місцевої громади»

(практичне заняття 2)

Картка підсумкового оцінювання

РОЗДІЛ 5.

ВЗАЄМОДІЯ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВИ В ДОСЯГНЕННІ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ

Тема 5.1. Для чого необхідна економіка

Тема 5.2. Як забезпечити сталий розвиток

Тема 5.3. Як працює ринкова економіка

Тема 5.4. Як ринковий попит та ринкова пропозиція визначають ціни товарів

Тема 5.5. Яку роль в ринковій економіці відіграє держава

Тема 5.6. Навіщо ми сплачуємо податки

Тема 5.7. Домашнє господарство як власник і споживач

Тема 5.8. Домогосподарство на ринку грошей

Тема 5.9. В чому полягає суть підприємництва

Тема 5.10. Що продається на ринку праці

Тема 5.11. Як захищати власні інтереси

Тема 5.12. Як корупція краде можливості

Майстерня громадянина. «Як започаткувати власну справу»

(практичне заняття 1)

«Аналіз попиту на ринку праці і складання резюме»

(практичне заняття 2)

Картка підсумкового оцінювання

РОЗДІЛ 6.

СВІТ ІНФОРМАЦІЇ, МАС-МЕДІА ТА МЕДІАГРАМОТНІСТЬ

- Тема 6.1.** Що таке мас-медіа?
- Тема 6.2.** Як медіа впливають на людину і суспільство
- Тема 6.3.** Медіа і демократія
- Тема 6.4.** Права і відповідальність медіа: де баланс?
- Тема 6.5.** Як функціонує медіаринок (медіаринок і медіавласність)
- Тема 6.6.** Як медіа маніпулюють аудиторіями
- Тема 6.7.** Як медіа провокують конфлікти
- Тема 6.8.** Для чого існують стандарти подання інформації
- Тема 6.9.** Чому необхідно бути медіаграмотним?
- Тема 6.10.** Твоя цифрова ідентичність
- Тема 6.11.** Як забезпечити себе у віртуальному світі

Майстерня громадянина. «Створюємо шкільні медіа»
(практичне заняття)

Картка підсумкового оцінювання

РОЗДІЛ 7.

УКРАЇНА, ЄВРОПА, СВІТ

- Тема 7.1.** Яким є вплив глобалізаційних процесів на економіку, культуру, довкілля, людину
- Тема 7.2.** Як і чому відбувається процес європейської інтеграції
- Тема 7.3.** Що загрожує стабільному і безпечному існуванню сучасного світу
- Тема 7.4.** Якими є сучасні міжнародні відносини
- Тема 7.5.** Як здійснюється співробітництво в Європі та світі
- Тема 7.6.** Яким є становище України в Європі та світі
- Тема 7.7.** Які можливості дає співпраця з міжнародними організаціями
- Тема 7.8.** Як реалізується європейський вектор розвитку України

Майстерня громадянина. «Як волонтерство змінює світ»
(практичне заняття)

Картка підсумкового оцінювання

Розділ 1.

Особистість та її ідентичність

Тема 1.1. Що таке ідентичність?

Тема 1.2. Що означає бути громадянином / громадянкою України?

Тема 1.3. Як соціалізація допомагає нам знайти своє місце в суспільстві?

Тема 1.4. Ціннісні орієнтири — основа життєвого вибору та успішної самореалізації особистості

Майстерня громадянина.

Як ідентифікувати наше середовище
(практичне заняття)

Тема 1.1

Що таке ідентичність?

Пропонуємо вам ознайомитися з темою, що містить роздуми про сутність особистості та її багатовимірний характер, про власне «Я», про місце людини в суспільстві, про роль суспільства в житті людини. Ви не тільки ознайомитеся з основними поняттями теми: «ідентичність», «індивідуальна ідентичність», колективна ідентичність», «громадянська ідентичність», але й матимете можливість дослідити та проаналізувати їхні прояви у різноманітних ситуаціях особистісного становлення та життєвого вибору.

Ключові здобутки у вивченні теми

Досліджуємо характеристики, які визначають сутність ідентичності людини, та чинники, які впливають на її формування, з'ясуємо проблеми кризи ідентичності в умовах глобалізації.

Розуміємо багатогранну природу ідентичності, коли кожна людина може одночасно належати до різних спільнот за етнічною, громадянською, територіальною, релігійно-конфесійною, гендерною, професійною та іншими ознаками.

Діємо, аналізуючи ситуації, які стосуються питань власної ідентичності та ідентичності інших людей; представляємо досвід становлення ідентичності у ситуаціях життєвого вибору на прикладі відомих в Україні та світі людей.

«Не можна будувати свою ідентичність, ненавидячи когось, агресора, ворога. Ми не є собою тому, що ми когось ненавидимо. Ми мусимо бути собою, перш за все, люблячи один одного, створюючи всередині нашої спільноти, нашого народу це мирне наставлення. Ненависть треба заступати любов'ю. Це є наше велике завдання і його можливо здійснити».

Любомир Гузар («Українська правда», 2010)

«Виросло нове покоління, для якого українська ідентичність — це щось абсолютно природне, бо іншої ніколи не було, це їхня країна, вони сприймають її як свою, вони вірили в її незалежність і не усвідомлювали, якою мірою ця незалежність була умовною і під загрозою. І тепер вони готові за цю свою країну боротися, навіть якщо вони від народження говорять російською».

Оксана Забужко («Радіо Свобода», 2014)

Дискусія

Ознайомтесь із висловами і дайте відповіді на питання.

1. Які чинники впливають на становлення ідентичності української молоді у сучасних умовах?
2. Які орієнтири та цінності мають бути в основі формування ідентичності сучасної людини?

Модуль 1.

Що таке ідентичність і як вона формується?

Ідентичність — це невід’ємна характеристика людини, що виявляється у визнанні своєї унікальності, з одного боку, й відчутті приналежності до певної спільноти, з іншого.

Ідентичність — це результат процесу ідентифікації, в основі якого лежать механізми порівняння себе з іншими, розрізнення та ототожнення.

Ми народжуємось у цьому світі і поступово набуваємо певних, притаманних лише нам, фізичних ознак і рис характеру. З волі батьків, родичів ми отримуємо ім’я, прізвище. Проживання у певному населеному пункті дає нам можливість називатися його мешканцями. Наше походження, особливості культури, в умовах якої ми зростаємо, допомагають сформувати у нас відчуття належності до певної спільноти. Під час навчання, професійної зайнятості, громадської активності, у стосунках зі сім’єю, родиною, друзями, колегами ми формуємось як особистості, розвиваємо власні «Я», усвідомлюючи при цьому належність до різноманітних суспільних груп великих і малих. Результатом такого складного процесу конструювання власного «Я» і є **ідентичність**.

Становлення ідентичності розпочинається від нашого народження і триває впродовж усього життя. Ідентичність є невід’ємною характеристикою, без якої людина не може існувати як особистість. Її формування сприяє збереженню і підтримці цілісності та неповторності кожної людини, що знаходить свій прояв в особистісних якостях, рисах характеру, ціннісних орієнтирах. Відтак, процес формування ідентичності особистості є складним та багатовимірним.

Досліджуємо
та обговорюємо

СПЕКТР ІДЕНТИЧНОСТЕЙ

Розгляньте зображення, на якому подано широкий спектр ідентичностей, що можуть бути притаманні людині.

- Наведіть ознаки кожного зі структурних компонентів цієї схеми.
- Які з поданих ідентичностей є змінними, а які змінити неможливо?
- Поміркуйте, чи всі види ідентичності представлені у схемі? Додайте власні варіанти.
- Проаналізуйте ідентичності членів своєї сім’ї, родини, спробуйте пояснити причину спільного та відмінного в ідентичностях членів однієї родини.
- Що нового про ідентичність Ви дізналися в процесі дослідження та обговорення цього поняття?

Модуль 2.

Особистісний і соціальний рівні ідентичності

Особистісний рівень ідентичності — це набір індивідуальних ознак, що зумовлюють унікальність людини.

Соціальний рівень ідентичності — усвідомлення та дотримання людиною норм й очікувань соціального середовища, у якому вона перебуває.

Досліджуємо
та обговорюємо

У структурі ідентичності розрізняють два рівні: **особистісний** та **соціальний**. Особистісний рівень стосується індивідуальних характеристик людини, тоді як соціальний — її соціалізації, адже у процесі дорослішання ми входимо до різних соціальних груп та спільнот.

Окремі елементи ідентичностей різних індивідів можуть бути подібними, однак разом з тим кожна людина є неповторною. Адже ідентичність — це комплексна і мінлива комбінація різних елементів, що вказує одночасно на унікальність особистості та її приналежність до різних спільнот (наприклад, етнічної, конфесійної тощо).

АВТОПОРТРЕТ

Часто здається, що такі ж особистісні характеристики, уподобання, які є у нас, притаманні й іншим людям. Спробуйте на прикладі учнів вашого класу переконатися у тому, наскільки подібними ви є та наскільки відрізняєтесь один від одного.

Намалюйте схематично власний «автопортрет» (шарж) і підпишіть під ним вроджені та набуті ознаки власного «Я». Наприклад, ім'я, стать, певні особистісні якості, інтереси і вподобання. Крім того, можете зазначити інші характеристики ідентичності, як-от мову спілкування, релігійну приналежність тощо.

Опісля представте власний проект, котрий підкреслює вашу неповторність, а також знайдіть спільні характеристики, притаманні певній групі учнів або й цілому класу.

Для кращого розуміння, після презентацій обговоріть такі запитання:

Наскільки ми виявились подібними?

Чим відрізняються наші «автопортрети»?

Чи наявність відмінностей робить спільноту нашого класу слабшою чи, навпаки, сильнішою, цікавішою?

Модуль 3.

Ідентичність змінювати (не) можна

Деякі елементи ідентичності особистості є сталими. Наприклад, культурне середовище, у якому ми виростили, традиції, виховання батьків формують нашу етнічнокультурну приналежність, яка є сталим компонентом ідентичності. Разом з тим, певні складові ідентичності є змінними. Одні з них можуть втрачатися, їхнє місце заступатимуть нові. Наприклад, переїзд в іншу країну може вплинути на зміну громадянства людини, тобто на її громадянську ідентичність.

Свобода вибору у формуванні власної ідентичності є засадничою характеристикою дотримання прав людини. Кожен індивід має право вибирати чи змінювати на свій розсуд різні спільноти, взаємодіяти з іншими групами, культурами. Адже це корисно для набуття нового досвіду та ознайомлення з надбаннями інших соціальних груп і культур.

РОДИННЕ ДЕРЕВО

Ознайомтеся зі зображенням родинного дерева. Проаналізуйте ситуації взаємодії різних ідентичностей на прикладі представників кожного з поколінь родини. Для кращого розуміння скористайтеся запитаннями, котрі подані нижче.

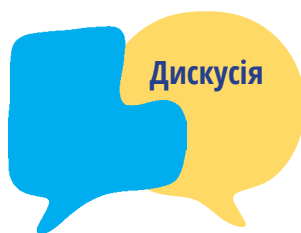
- Де могли зустрітися батьки Олександра та Оксани? Чи були обидва шлюби типовим явищем для культур, з яких походили ці пари? Якими мовами, на вашу думку, вони спілкувалися у своїх сім'ях?
- Як ви гадаєте, де могли познайомилися їхні діти — Олександр та Оксана? Які ідентичності обрали вони? Чому так склалося?
- Які, на вашу думку, ідентичності мають їхні діти — Валентина та Марко? Які ідентичності матимуть діти Валентини та Марка, якщо вони створять власні сім'ї?
- Які чинники, на вашу думку, впливають на ідентичність людини впродовж її життя? Чому ідентичність змінюється? Чи можливо її не змінювати взагалі? Чи легко набувати іншу?
- Складіть свою «складну історію» формування людських ідентичностей на прикладі власної родини, родини друзів чи знайомих.

Процес формування ідентичності супроводжує людину упродовж всього її життя. Певні елементи нашої ідентичності ми переймаємо від своїх рідних, оточення, від людей, які нам імпонують, подобаються, є авторитетними тощо. Такі зміни можуть бути приємними для нас, але не подобатися іншим. Наприклад, батькам може не подобатися приналежність

Криза ідентичності — феномен тимчасової втрати особистісних орієнтирів.

дитини до певної молодіжної субкультури. Інколи буває й так, що окремі елементи нашої ідентичності є проблемними, вони не укладаються у нашу систему цінностей, ми не бачимо перспектив для розвитку. Феномен тимчасової втрати особистісних орієнтирів дослідники називають кризою ідентичності, що тісно пов'язана з кризою сенсу життя. У підлітковому віці кризи ідентичності відбуваються найчастіше. Однак у цьому віці існує більше можливостей для їхнього подолання, як-от спілкування з друзями, заняття спортом, волонтерство, громадська активність.

Часто життєві ситуації вимагають від нас певного вибору, здійснити який ми можемо лише усвідомивши свою позицію щодо різних питань. Це спонукає нас, з одного боку, до усвідомлення себе як члена суспільства, а з іншого — до розуміння власної унікальності, своїх інтересів та здібностей, що задають сенс і вектор життя. Обдумування та переосмислення призводять до унікальних, властивих лише цій людині висновків. Це допомагає відчутти свою цінність і свої обмеження.

Дискусія

ХТО Я Є. НЕВІДОМІСТЬ ЛЯКАЄ?

За допомогою запитань, поміркуйте, як діяти у ситуації кризи ідентичності:

Чи варто у складних ситуаціях цуратися своєї ідентичності, змінювати її?

Чи потрібно пояснювати іншим про переваги власної ідентичності, нав'язувати її?

На вашу думку, як повинна чинити молода людина, у ситуації кризи ідентичності?

Модуль 4.

Ідентичність у добу глобалізації: загроза чи нові можливості?

Глобалізація — процес всесвітньої економічної, політичної і культурної інтеграції та уніфікації.

Ми формуємо свою ідентичність на усіх етапах життя. У дитячому та юному віці проводимо багато часу зі своїми батьками, родиною. Саме від рідних переймаємо моральні настанови, моделі поведінки, ціннісні орієнтири. Впродовж життя, контактуючи з іншими людьми, у нас з'являються нові вподобання, формуються нові смаки. Нові умови можуть впливати на зміни в ідентичності людини. Особливо яскраво це проявляється у сучасному глобалізованому світі. Багато людей ведуть подібний спосіб життя, послуговуються одними й тими ж комп'ютерними програмами, слухають однакові музичні твори, користуються продукцією відомих світових брендів. Сьогодні глобалізація вийшла за межі економіки і охопила практично всі сфери суспільного життя.

Водночас, у добу глобалізації в людей виникає прагнення зберегти свою індивідуальність, і це виявляється у посиленні інтересу до рідної культури, традицій, релігії, а також виявів своєї неповторності у способі життя, стилі одягу, організації дозвілля. Інтеграція у нову спільноту не означає втрати ідентичності, а люди, які цінують рідну культуру, пишаються своїм походженням, бережуть рідну мову, пам'ятають історію, завжди в пошані. Ідентичність є не лише усвідомленням людиною самої себе, а й того, якою її сприймають інші.

Слухаємо
і обговорюємо

Квітка Цісик: «Я мріяла, що в Україні мене почують»

Квітка Цісик (англ. Kvitka Cisyk або Kacey Cisyk, 1953–1998) — американка українського походження, оперна і блюзова співачка у США, виконавиця українських народних і популярних пісень.

Які пісні Квітки Цісик Ви знаєте?

Що, на вашу думку, спонукало відому американську співачку, котра активно працювала в англomовному світі реклами, радіо та телебачення, активно долучитися до виконання українських пісень?

Громадянська реклама

Будь собою, інші ролі вже зайняті.

Оскар Вайльд

Be yourself other roles are already occupied. Oscar Wilde

Аналізуємо
ситуацію

ВІДОМІ МИТЦІ ШУКАЮТЬ ІДЕНТИЧНІСТЬ

«Сімох митців зі Львова, Києва, Тернополя, Одеси та Харкова об'єднала виставка «У пошуках ідентичності», яка відкрилася у Львівському палаці мистецтв. Роман Романишин, Петро Гончар, Дмитро Стецько, Андрій Ментух, Віктор Погорелов, Сергій Савченко та ініціатор події — Галина Новоженець не прив'язуються тематично до національної історії та культури. Але, будучи налаштованими на українство стилістично, презентують, як саме кожен з них розвиває українську художню традицію».

Ярина Коваль (текст і фото), «Львівська газета», липень 2017.

У чому, на вашу думку, полягає зміст назви виставки?

Які стилеві ознаки у творах сучасних українських художників вказують на їхню ідентичність? Чим близькі ці картини до творів сучасного світового мистецтва?

Які характеристики, на вашу думку, притаманні сучасній українській ідентичності?

«Живіть змістом старої минувшини, її формою і будьте сполучниками її з новими проявами, новими ідеями».

Георгій Нарбут, український графік

Застосуйте набуті знання і досвід

Як ви розумієте звернення відомого українського графіка Георгія Нарбута до митців?

Як ці слова можна сприйняти у контексті розуміння ідентичності людини?

Дослідіть походження відомого художника та шлях формування його ідентичності.

Тема 1.2

Що означає бути громадянином / громадянкою України?

У темі ви матимете можливість ознайомитися з процесом формування громадянської позиції особистості, дати відповідь на запитання: «Що означає бути українцем/українкою?» Разом з тим, ознайомлення з поняттями «ідентифікація» та «самоідентифікація» покращить розуміння ролі людини у суспільстві.

Ключові здобутки у вивченні теми

Досліджуємо зміст і ознаки ключових понять: «самовизначення», «самоідентифікація». Аналізуємо становлення української ідентичності.

Розуміємо, що вміння ідентифікувати себе з певною спільнотою є ознакою сформованої ідентичності людини.

Діємо, закріплюючи навички роботи в команді через дискусії та обговорення.

Модуль 1.

Ідентифікація — шлях до успіху

Ідентифікація — це процес емоційного та/або свідомого самоототожнення людини з іншою людиною (групою), засвоєння нею норм, цінностей тієї спільноти, до якої вона належить або прагне належати.

Самоідентифікація — це одна з потреб людини, усвідомлюючи себе частиною групи, по-перше, активно прагнути до самовираження, по-друге, оцінювати свою поведінку відповідно до власних ціннісних орієнтирів.

Соціальна сутність людини пояснює її прагнення долучатися, бути включеною в соціум (спільноту). Це дає індивіду відчуття сталості, захищеності, значущості власної особистості. Орієнтація на іншу людину, як на зразок, суттєво збільшує шанси кожного з нас бути прийнятим до бажаної групи. Ми намагаємось уподібнитися представникам цієї групи і тому свідомо переймаємо їхні норми та цінності, формуємо відповідні моделі поведінки, користуємося зовнішніми атрибутами та символами.

Web-активність

Здійсніть пошук в Інтернет-мережі актуальних фотозображень до визначень «Ідентифікація» і «Самоідентифікація».

Порівняйте ці зображення та проаналізуйте відмінності і спільні характеристики.

Наш світ влаштований таким чином, що кожна людина у ньому протягом життя приєднується до певної кількості груп, створює нові спільноти, або ж уникає небажаних стосунків. Самовизначення є важливим елементом формування самоідентичності, яке триває впродовж усього життя людини.

Модуль 2.

Громадянський вимір української ідентичності

Громадянство — стійкий, юридично визначений правовий зв'язок між особою і певною державою, що визначає їхні права та обов'язки

Громадянськість — усвідомлення власної ролі в житті суспільства, активне прагнення до вдосконалення, розвитку держави відповідно до демократичних норм і цінностей.

Політична нація — це сукупність громадян певної держави, які незалежно від їхнього соціального статусу, етнічної чи конфесійної приналежності та інших соціокультурних відмінностей, мають рівні права участі у демократичних процесах, об'єднані почуттями солідарності та патріотизму.

Громадянський вимір ідентичності передбачає усвідомлення себе громадянами, представниками своєї держави, громадянського суспільства, а не лише етнічної спільноти. Він пов'язаний із розумінням української нації як політичної спільноти. Україна — багатонаціональна, полікультурна держава. Росіяни, грузини, євреї, поляки та інші етноси, які народилися чи живуть на території України, можуть мати громадянську ідентичність «українець», як і етнічні українці.

Зasadничими для формування ідентичності громадянської спільноти є не лише правова приналежність до тієї чи іншої країни, держави (громадянство як формальний статус), спільне походження чи подібний спосіб життя, а відносини взаємного визнання. Громадянська ідентичність притаманна членам суспільства, орієнтованого на загальнолюдські, демократичні цінності і здатного до самоорганізації. Громадянська ідентичність забезпечує згуртованість суспільства, визначає зв'язки солідарності між його членами, є важливим чинником громадянської активності та демократичної участі людини. У цій взаємозалежності громадянська ідентичність є рушієм, що забезпечує поступ демократичних процесів.

Обговорюємо

УКРАЇНЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ

- Розгляньте позиції таблиці — перелік складових української ідентичності.
- Які з перелічених аспектів є важливими, а які — другорядними?
- Які якості громадянина України ви б додали?

	важливо	не важливо
Народитися в Україні		
Мати батьків — етнічних українців, або хоча б одного з них		
Розмовляти українською мовою		
Бути християнином / християнкою		
Дотримуватися українських традицій		
Поважати українську культуру		
Знати історію України та вміти її аналізувати		
Мати українське громадянство		
Відзначати державні свята		
Брати участь у виборах		
Не порушувати соціальних норм та законів		
Захищати свою країну		
Бути громадсько-активною особистістю (волонтерство, ініціативи у місцевій громаді, благодійництво тощо)		

Досліджуємо
і обговорюємо

ПРЕАМБУЛА КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

«Верховна Рада України від імені Українського народу — громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення...»

Як ви розумієте такі поняття, наведені в преамбулі до Конституції України?

український народ / громадяни України / українська нація

Досліджуємо
і обговорюємо

Михайло Грушевський «Хто такі українці і чого вони хочуть»

Ознайомтеся з цитатою Михайла Грушевського.

Хто, на думку автора, може вважати себе українцем?

Чи можуть представники різних етнічних груп, які проживають на території України, вважати себе українцями?

«Передусім, розуміється, [Українцями є] всі ті, хто зроду Українець, родився і виріс з українською мовою на устах і хоче тепер іти спільно з своїм народом, з усіма свідомими синами українського народу, які хочуть працювати для його добра, боротися за його свободу і кращу долю.

Але не тільки хто природжений Українець, а також і всякий той, хто щиро хоче бути з Українцями, і почуває себе їх однодумцем, товаришем, членом українського народу, бажає працювати для його добра. Якого б не був він роду, віри чи звання — се не важно. Його воля і свідомість рішає діло».

Михайло Грушевський «Хто такі українці і чого вони хочуть»

Модуль 3.

Бути українцем / українкою — наш вибір

Ми усі з вами — громадяни України, від нас залежить, чи стане наша держава економічно і соціально розвиненою, з високим рівнем життя її громадян. Для того, щоб життя наших близьких і друзів стало кращим а країна, в якій ми народилися і живемо — багатою і квітучою, потрібні зусилля кожного з нас.

Аналізуємо
ситуацію

- Об'єднайтеся в групи.
- Виберіть по одному блоку позицій: що у конкретних ситуаціях означає бути українцем.
- До кожного блоку, розгляньте конкретні приклади, які подано поруч. Висловіть свої міркування.
- Дайте відповіді на запитання.

Бути українцем /
українкою.
Коли це модно

Нині модно бути українцем, а підтримувати Україну означає бути вільним у своїх поглядах. [...] Незалежно від здібностей або можливостей, люди висловлюють свою громадянську позицію у віршах, піснях, малюнках, вишиванках або навіть плетених шкарпетках для бійців АТО. Це українська душа, щира, гостинна, щедра й здатна на співчуття. Добре, якщо ці якості приживуться в майбутніх наших поколіннях.

Руслана, українська співачка

Чому, на думку відомої співачки та громадянської активістки Руслани, свобода людини («бути вільним у свої поглядах») є такою важливою та асоціюється з Україною?

Бути українцем /
українкою.
Коли це гордо

Я гордий тим, що народився українцем,
У мальовничім, журавлинім краї,
І що співучу українську мову
Своєю рідною й святою називаю,
Що кожен день ходжу по цій землі,
Де мої діди й прадіди ступали,
По тій землі, де Київські Князі
Державу славному заснували. [...]

"Я гордий тим, що народився українцем..."

Олександр Клімашевський

Прочитайте вірш «Я гордий тим, що народився українцем». Якими це справами можуть пишатися українці? Чи достатньо одного почуття гордості за свою Вітчизну, щоб називатися справжнім українцем?

Бути українцем /
українкою.
Це коли соромно

Бути українцем — це складати гроші на хабарі для вступу дитини до інституту.

Це коли можна купити диплом не лише для роботи на держслужбі, але й у лікарні. Це коли тітка лягає на операційний стіл і починається лотерея: заріжуть — не заріжуть.

Бути українцем — це постійно вирішувати: заплатити податки і мати додаткову сотню гривень до мізерної пенсії колись, чи жити поки молодий.

Бути українцем — це кожен день бачити зневажену старість.

Це слухати, як одні патріоти вимагають України «від Сяну до Дону», а інші — вкоротити ту саму Україну наполовину. Патріот патріоту вовк.

Бути українцем — це пишатися тим, що наші пісні наймилозвучніші і що на російську «Ой, чий то кінь стоїть?» не перекладається. Це знати, що нема більше у світі народу, у якого стільки пісень починається на «Ой».

Бути українцем — це не довіряти нікому, а може й собі. Це знайомитися з сусідами коли заливають. Або під час революції.

Бути українцем — це розуміти, що аби отримати шанс на справедливість, треба спершу здобути свободу. Одну на всіх.

Володимир Кухар, політичний аналітик, ГО «Українська альтернатива»

Висловіться щодо думки громадського активіста Богдана Кухаря: «Бути українцем — соромно». На які проблеми українського суспільства вказує автор? З якими міркуваннями погоджуєтесь? Які з цих міркувань ви не поділяєте?

Бути українцем /
українкою.
Коли це
небезпечно

ДЕНЬ НЕЗАЛЕЖНОСТІ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Мешканці окупованих Донбасу та Криму, попри небезпеку, також святкували День Незалежності. Три десятки севастопольців влаштували флешмоб, вбравшись у одяг жовто-блакитних кольорів. Вони зібрались у центрі міста та зробили спільне фото. У Донецьку, Луганську, Макіївці та Горлівці на вулицях та у під'їздах з'явилися листівки з написами "З Днем Незалежності, рідна Батьківщино" та "Донбас — це Україна". А соціальні мережі заповнили фотографії мешканців окупованих територій з українською символікою.

Анастасія Руденко, серпень 2017 р.

Що, на вашу думку, визначає громадянську позицію людини, і як вона проявлялася під час святкування Дня Незалежності України у наших співвітчизників на окупованих територіях? Чи можете назвати подібні приклади прояву громадянської позиції українців?

Досліджуємо
і обговорюємо

УКРАЇНЬСКА ХАРТІЯ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ

Ознайомтеся з фрагментами тексту «Української хартії вільної людини», що поданий нижче. Повний текст «Хартії» ви можете прочитати за наведеним QR-кодом.

ініціативна група

Київ, 1 грудня 2012 року

ВІЛЬНА ЛЮДИНА У ВІЛЬНІЙ КРАЇНІ

Ми, учасники Ініціативної групи «Першого грудня», укладаємо цю Хартію, щоб висловити те, як бачимо життєві орієнтири для нашого суспільства, і водночас дати поштовх до об'єднання всіх людей, які хочуть доброго і гідного життя в Україні і навколо неї.

Наша Хартія — це вибір «бути». Особистий і колективний. Бути вільними людьми. Бути успішним народом і державою. Бути вільними серед вільних.

Вячеслав Брюховецький, Богдан Гаврилишин, Семен Глузман, Володимир Горбулін, кардинал Любомир Гузар, Іван Дзюба, Мирослав Маринович, Мирослав Попович, Євген Сверстюк, Вадим Скуратівський, Ігор Юхновський.

Що ви знаєте про авторів «Хартії» та про Ініціативну групу «Першого грудня»?

Чому на вашу думку цей документ з'явився саме у грудні 2012 року?

Які права та свободи українців були у той час під загрозою?

Ознайомтеся з повною версією Хартії та оберіть для себе по одній позиції з кожного блоку, які, на вашу думку, є найважливішими для української ідентичності. Обґрунтуйте свій вибір.

Обміняйтеся думками у класі.

Бути справжнім українцем означає

(з "Української хартії вільної людини")

1. Бути вільною людиною.

Бути вільною людиною — це, насамперед, означає брати на себе відповідальність. Не можна вимагати від когось виконання його обов'язків, не виконуючи власних.

2. Бути активним громадянином.

Бути активним громадянином означає усвідомлювати життєву необхідність демократичного розвитку держави.

3. Любити.

Наша любов означає спільне національне утвердження української мови, яка й визначає обличчя України та нашого народу у світі.

4. Мислити.

Мислити — означає ламати стереотипи. Мислити — означає працювати, читати і творити, відповідаючи на дух та потреби часу.

5. Бути господарем.

Наше головне суспільне завдання — відновити в українців почуття господаря, чийми фундаментальними рисами є відповідальність за себе, своїх близьких і простір свого життя.

6. Бути лідером.

Успіх повинен бути заслуженою винагородою за працю, і цей принцип мусить увійти в наше життя як норма здорового і справедливого суспільства.

7. Бути відкритим.

Бути відкритим суспільством означає бути спільнотою, переконаною у великій цінності людського життя і демократичного устрою.

Застосуйте набуті знання і досвід

1. Чому громадянська ідентичність є важливою для людини? Обґрунтуйте власну думку.
2. Що для вас означає бути українцем/українкою? Назвіть ситуації, коли варто пишатися тим, що ми українці? Чи бували у вашому житті випадки, коли ви соромились того, що є українцем чи українкою?
3. Відшукайте в Інтернеті приклади успішних українців/українок. Представте декілька історій успіху в класі.

Тема 1.3

Як соціалізація допомагає нам
знайти своє місце в суспільстві

У цій темі ви дізнаєтеся, як знайти своє місце в суспільстві. Зможете проаналізувати, чому важливо вивчати досвід попередніх поколінь та нагромаджувати власний досвід, взаємодіяти та опанувати різні соціальні ролі. Разом з тим, ви усвідомите визначальну роль сім'ї у формуванні людини, дізнаєтесь про молодіжні субкультури. Ви ознайомитеся та краще зрозумієте такі терміни, як соціалізація, соціальний досвід, суб'єкти та етапи соціалізації, сім'я.

Ключові здобутки
у вивченні теми

Досліджуємо, як знайти своє місце в суспільстві, яку роль відіграє сім'я у формуванні особисті дитини, а також чим цікаві та особливі сучасні молодіжні субкультури.

Розуміємо, що наша успішна соціалізація як громадян творить долю та модель держави, у якій ми живемо. Крім того, вчимося розуміти природу молодіжних субкультур та їхній вплив на становлення особистості.

Діємо, здійснюючи аналіз ситуацій та створюючи власний графік соціалізації. Проводимо опитування і визначаємо причини, що спонукають молодь приєднуватись до субкультур, знаходимо найкращі варіанти для успішної соціальної адаптації молодих людей.

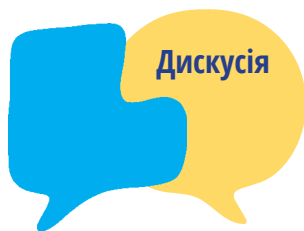
Коли я став по-справжньому дорослим, мені страшенно захотілося повернутись назад у дитинство — догратися, досміятися, добежкетувати... Вихід був один — стати дитячим письменником. Так я й зробив. І, пам'ятаючи своє невеселе дитинство, я намагався писати якомога веселіше.

Всеволод Нестайко (зі вступу до перевидання «Тореадорів з Васюківки»)

Я з дитинства знала, що моїм життям стане музика, це у мене в крові. Мама моя каже, що я співала з трьох років, моментально «входила в образ» — закривала очі, починала хитати головою... З раннього-раннього дитинства співала на усіляких сімейних святах для батьків та їхніх друзів. Тато регулярно приносив додому народну музику — кримськотатарську, іранську, азербайджанську...

Джамала, українська співачка

Дискусія

Що, на вашу думку, є визначальним у формуванні людини: особисті здібності, середовище перебування чи приклад інших?

Як ви вважаєте, суспільство формує молодь чи молодь змінює суспільство?

Поміркуйте, які чинники вплинули на формування особистості відомих українців?

Модуль 1.

Що таке соціалізація та які її етапи?

Соціалізація — процес входження індивіда в суспільство, засвоєння і відтворення соціального досвіду, опанування системи соціальних ролей для взаємодії на основі соціальних норм.

Усі ми живемо у суспільстві та щодня контактуємо з людьми, які нас оточують: засвоюємо нагромаджені знання і досвід інших, налагоджуємо стосунки, пробуємо себе в різних ролях, вчимося самі і навчаємо інших — тобто соціалізуємося. Ми є частиною суспільства і, відповідно, шукаємо у ньому своє місце. Живучи у суспільстві, ми постійно нагромаджуємо певний соціальний досвід у вигляді знань, цінностей, правил поведінки для подальшої самореалізації. Дуже важливо формувати правильні моделі поведінки, розуміти свою роль у суспільстві та бути максимально корисним, враховуючи свої здібності та навички.

Розглядаємо
і обговорюємо

ХАРАКТЕР СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Розгляньте світлини та поміркуйте, який характер соціалізації зображений на них?

Варто зауважити, що перебуваючи під впливом суспільства, людина виступає як **об'єктом**, так і **суб'єктом соціалізації**, виявляючи активність, впливаючи на інших і самореалізуючись у середовищі, в якому вона живе.

Як було зазначено раніше, соціалізація — це безперервний процес, що триває усе життя людини. Від народження і дитинства, через юність, молодість аж до зрілості та старості ми перебуваємо у процесі соціалізації. Її рівень залежить від нашого віку, місця проживання, кола особистих зацікавлень та професійних потреб і навичок. З часом ми досягаємо найвищого рівня соціалізації. Найчастіше це трапляється у зв'язку з кар'єрним зростанням та припадає на активний період нашого життя у молодому або ж зрілому віці.

Досліджуємо
і обговорюємо

ЕТАПИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Ознайомтеся із основними етапами соціалізації людини впродовж життя. Визначте, які з перелічених агентів соціалізації є найбільш впливовими на певному етапі:

Раннє дитинство	Члени сім'ї, родина
Дитинство	Вчителі
Молодший шкільний вік	Однокласники
Підлітковий період	Друзі
Юність	Колеги по роботі
Дорослий вік	Сусіди
Літній вік	Знаменитості

- Чи однаковим буде процес соціалізації різних людей однієї вікової групи?
- Які життєві суспільні чи індивідуальні чинники впливають на рівень соціалізації особистості?
- Розробіть свій особистий графік соціалізації.

Модуль 2.

Що таке соціальні норми та соціальні ролі?

Соціальними нормами вважаються прийняті в суспільстві правила поведінки та співжиття, необхідні для здійснення спільних узгоджених дій.

Під час взаємодії у суспільстві люди постійно набувають нового досвіду, що дозволяє успішно виконувати їхні певні соціальні ролі. Ані соціальні групи, ані суспільство загалом не можуть існувати без норм, що регулюють їхнє життя. Це можуть бути правила поведінки у школі, ставлення до людей похилого віку, дотримання правил дорожнього руху, тощо.

Існують різні норми, одні з яких регулюють життя малих соціальних груп — сім'ї, класу; інші — охоплюють великі групи (країна, етнос, релігійні групи тощо). Кожна соціальна група встановлює власні норми та правила поведінки, що дотримуються її членами.

В той же час, людина як об'єкт соціалізації створює і передає іншим власний досвід, який можна визначити як знання про життя, суспільство і відносини між людьми. Під час двостороннього процесу індивід успішно соціалізується, формує гармонійну ідентичність.

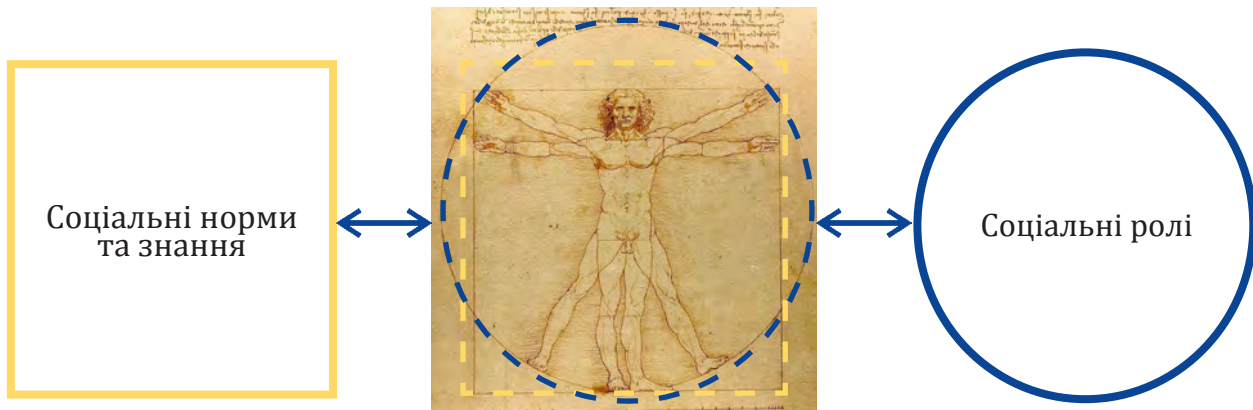
Важливе місце у цьому процесі займають соціальні ролі особистості. Це своєрідна модель поведінки, і дуже часто людина поєднує в собі декілька соціальних ролей: сина/доньки, друга, колеги, наставника тощо.

Аналізуємо
ситуацію

«ВІТРУВІАНСЬКА ЛЮДИНА»

Взявши за взірць образ античного архітектора Вітрувія, Леонардо да Вінчі створив зображення ідеальної людини — «Вітрувіанську людину» — своєрідний символ внутрішньої симетрії людського тіла і Всесвіту. Чимало мислителів розглядали це зображення як зразок суспільної та особистої гармонії.

Спробуйте пояснити суть асоціативного ряду та ваше бачення ролі особистості людини в процесі соціалізації.

Досліджуємо і обговорюємо

СОЦІАЛЬНІ РОЛІ — СОЦІАЛЬНІ НОРМИ

- Ознайомтесь із визначеннями.
- Розподіліть ознаки, що вказують на засвоєння людиною:

А. Соціальних ролей	Б. Соціальних норм
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вивчення мови. 2. Поведінка в театрі. 3. Учень в школі. 4. Навчання в школі. 5. Батьківська турбота. 6. захист Вітчизни. 7. Донька. 8. Громадянин.

Інститути соціалізації — установи, які впливають на процес соціалізації та спрямовують його. Конкретні групи, в яких особистість долучається до систем норм і цінностей і набуває соціального досвіду.

Агенти соціалізації — це представники інститутів соціалізації, що в різних сферах життя взаємодіють з людиною і допомагають освоєнню соціальних ролей і норм.

- Наведіть приклади засвоєних вами соціальних норм, знань та ролей.
 - В яких випадках деякі приклади можуть належати до обидвох варіантів?
- Становлячи частину суспільства, ми постійно взаємодіємо з різними групами, організаціями, що є інститутами соціалізації. Представників цих інститутів ми називаємо агентами соціалізації.

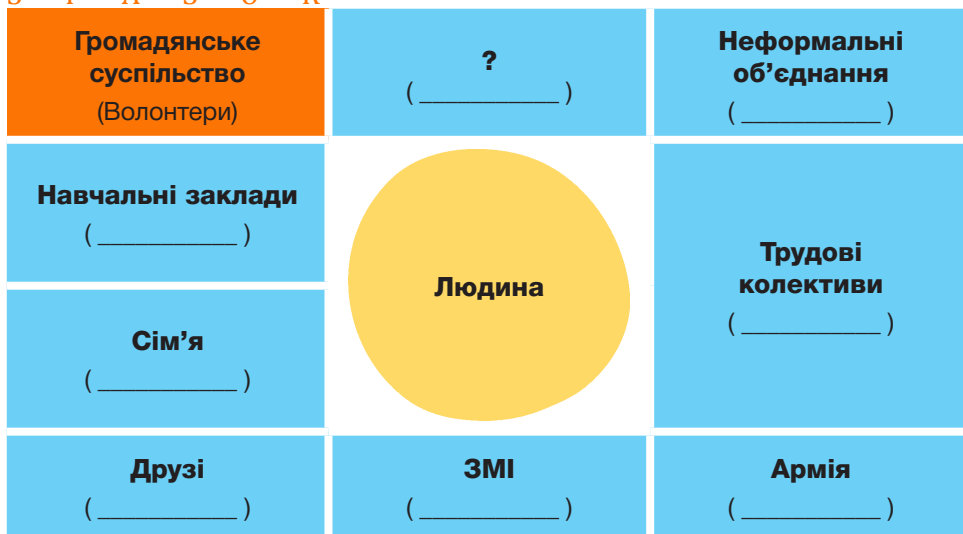
Обговорюємо

ІНСТИТУТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ

Ознайомтеся зі схемою, зображеною нижче. Визначте ролі, які притаманні людині під час взаємодії з різними інститутами соціалізації. Для кращого розуміння, дайте відповіді на запитання.

- Чи можна поставити знак тотожності між ефективною соціалізацією та кількістю успішно опанованих соціальних ролей?
- У яких ролях Ви побували, а які будете освоювати найближчим часом?
- Які нові інститути соціалізації можуть з'явитися з розвитком цивілізації? А які — зникнути?
- Чи може штучний інтелект стати агентом соціалізації? Якщо так, то за яких умов?

З Р А З О К

Модуль 3.

Як сім'я впливає на успішність соціалізації індивіда

Сім'я — спільнота, членів котрої об'єднують родинні зв'язки та здійснення спільної життєдіяльності.

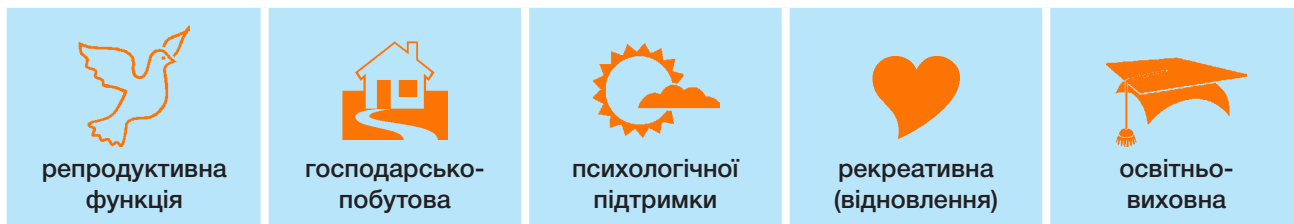
Сім'я становить основу суспільства. В ній формуються, зберігаються і передаються поміж поколіннями культурні традиції, цінності, звичаї, норми. Сім'я часто об'єднує представників різних релігій, різного етнічного походження, які привносять в неї елементи своєї культури, традиції, звичаї.

Єдиним агентом соціалізації, який впливає на людину впродовж усього життя, є сім'я. Саме у сім'ї ми формуємо основні життєві цінності та принципи, котрі неодмінно впливають на формування нашої ідентичності. Це перший і головний інститут соціалізації, через який ми засвоюємо основні соціальні знання та цінності, набуваємо вміння, необхідні для майбутнього життя в суспільстві.

Сім'я є тим середовищем, де ми можемо отримати підтримку та пережити особисті періоди кризи. З огляду на це, варто пам'ятати, що існують різні сім'ї, і кожна формує власний спосіб життя, свою мікрокультуру. Проводячи паралелі, можна зазначити, що сім'я — це мініатюрна модель суспільства, клітинка, з якої складається будь-яка держава.

Тема 3. Як соціалізація допомагає нам знайти своє місце в суспільстві

Сім'я передає нам уявлення про всі основні сфери життєдіяльності, виконуючи такі важливі функції:

- Як ви розумієте значення вищеперелічених функцій сім'ї?
- Які додаткові функції сім'ї ви можете запропонувати?

Порівнюємо і обмінюємо думками

МОДЕЛІ СІМ'Ї

- Розгляньте різні моделі сім'ї та спробуйте пояснити особливість кожної.

- Повна (нуклеарна)
- Неповна
- Розширена
- Одностатева
- Багатодітна

- Ознайомтеся з висловлюваннями відомих в Україні людей.
- Чи погоджуєтесь ви із наведеними тезами у цитаті Є. Глібовицького? Чому?
- Обдумайте та обговоріть у класі, як сім'я вплинула на формування особистості Андрія Скрябіна.

“

«Родина — це те, що має тебе щосекундно надихати ставати кращою людиною. А багато сімей навпаки розслабляють, ти перетворюєшся на «диванну сотню». Родина у моєму баченні — це атмосфера самовдосконалення, це підтримка. Проте в більшості українських сімей підтримка стає фанатичною: «Я тебе підтримаю, бо ти моя родина». А підтримка, власне, має бути критичною. Тобто: «Я тебе люблю, але воно було б краще, якби ти робив отак і отак».

Євген Глібовицький, український журналіст (*The Ukrainians*, 2014 р.)

”

«Я завжди мріяв написати пісню про маму, Але різні поети всі слова вже сказали. І я не хотів повторити когось із них. Я біля своєї мами буду завжди маленьким. І, як тільки покличе, прибіжу скоренько, Тому я їй і написав ці слова як міг. Мам, Ти мене вибач, що я став дорослий. І вже минула сорок третя осінь, Як я побачив перший раз свій дім. Мам, А можна я до тебе завтра приїду? І ми на кухні не одну годину Собі на різні теми "посидим"? Я може трохи пізно став її розуміти І не часто дарував на День народження квіти. І були часи, коли я тижнями їй не дзвонив. І кожен раз, коли вона мене обіймає, І разом із татком все про внучку питає — Я з радості плачу, що маю живих батьків...»

Андрій Скрябін, український співак (1968–2015). Фрагмент пісні «Мам»

Web-активність

Пошукайте в Мережі Інтернет успішні історії відомих українських митців, спортсменів, громадських активістів, політиків та проаналізуйте вплив сім'ї на формування цих людей.

Модуль 4.

Молодіжні субкультури. Хто вони?

Молодіжна субкультура — об'єднання молоді в малі соціальні групи на фоні «загальної культури», що мають власні елементи ідентифікації.

Кожен із нас по-своєму інтегрується в суспільство. Враховуючи особливості віку та цінностей, які йому притаманні, юна особа часто шукає схожих до себе, може бунтувати проти норм дорослого суспільства і бути приналежною до певних субкультур.

1943–1963 рр.	1963–1984 рр.	1985–1999 рр.	від 2000 рр.
Бebі-бум	Покоління X	Покоління Y	Покоління Z

Серед ровесників-однорідців, молоді люди самовизначаються і вчать комунікувати у комфортній для них атмосфері. Ідентифікація юнацтва з групою однолітків виражається через сприйняття та усвідомлення певних символів-маркерів субкультури.

Web-активність

Ознайомтеся з теорією поколінь, що розробили Вільям Штраус та Ніл Хоув. Знайдіть інші підходи щодо класифікації поколінь.

- Що, на вашу думку, має найбільший вплив на формування поколінь?
- Чи ідентифікуєте Ви себе з поколінням центеніалів?
- Чому центеніали можуть навчити дорослих?

Покоління Z.
Центеніали

Навчання. Інтердисциплінарний підхід (вивчення декількох предметів одночасно і паралельно). Можуть миттєво отримати бажане у морі інформації.

Увага. Часто змінюють види діяльності, гіперактивні, візуали. Краще сприймають інформацію в зображеннях та схемах. Швидко і остаточно приймають рішення.

Безпека. Мріють про стабільність, цінують спокій і добробут, виступають за безпечне життя та Інтернет.

Комунікація. Виявляють толерантне ставлення до інших людей, не люблять самотності, прагнуть до спілкування он-лайн.

Матеріальна сфера. Задовольняються мінімумом речей — лише якісне і з онлайн-шопінгу.

Здоров'я. Виступають проти шкідливих звичок. Турбуються про своє здоров'я.

Робота. Прагнуть мати власну справу. Робота повинна приносити задоволення, прибуток, і не забирати багато часу.

Сім'я. Люблять свою родину. Прагнуть створити міцну сім'ю.

Досліджуємо
і обговорюємо

МАРКЕРИ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР

- Перегляньте маркери молодіжних субкультур та дайте відповідь на питання: «Що відрізняє субкультури від загальної культури?»

Власне світобачення, система цінностей

Протиставлення себе решті суспільства

Зовнішня атрибутика з символічним значенням

Сленг (розмовна мова певної групи)

Специфічний стиль життя і поведінки

Головною проблемою соціалізації молоді в перехідному віці є рольовий конфлікт поколінь, а також криза самовизначення або криза ідентичності: вони вже вийшли з дитячого віку, але ще не прийняли у світ дорослих.

Обговорюємо

ПАРАДОКС МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР

Перегляньте схематичне зображення, що класифікує парадокс молодіжних субкультур. Для кращого розуміння, дайте відповіді на запитання, що подані нижче.

Культивують протест проти суспільства дорослих, його цінностей і авторитетів

Сприяють адаптації молоді до дорослого суспільства

Що, на вашу думку, означає поняття «конфлікт поколінь»?

Як він може проявлятися у взаємостосунках між батьками та дітьми, учнями та вчителями?

Як ви вважаєте, чи можна уникнути конфлікту поколінь? Якщо так, то яким чином?

Досліджуємо і обговорюємо

ПІРАМІДА ПРІОРИТЕТІВ

Спробуйте розмістити у рейтинговому порядку (1, 2, 3, ...) причини вибору молодою людиною певної субкультури (від найбільш значущих до менш важливих). У виборі керуйтеся власними відчуттями, досвідом друзів чи знайомих.

- виклик сім'ї, непорозуміння в сім'ї;
- небажання бути як усі, протест;
- пошуки однодумців, спільні інтереси;
- бажання самоствердитись, привернути до себе увагу;
- проблема ідентифікації;
- захоплення світовими течіями, культурою;
- данина моді;
- вплив вулиці;
- ваш варіант (напишіть).

Ознайомтеся з відповідями вашого сусіда / сусідки за партою.

Які очікування можуть бути у молодих людей від приналежності до певної субкультури?

Субкультура формує особливий мікросвіт молодих людей зі своїми правилами, етичними нормами, канонами. Це своєрідна демо-версія перед входженням у дорослий світ. Існують різні види субкультур. Пропонуємо ознайомитися з деякими з них.

Байкери	Виживальники	Геймери
Готи	Группі	Догхантери
Емо	Клабери	Неформали

Металісти	Панки	Рольовики
Руфери	Сіпанки	Фурі
Хакери	Хардлайнери	Хіпстери

Web-активність

- Відшукайте фото та малюнки, які зображують різні субкультури.
- Цікаву інформацію про молодіжні субкультури можна отримати також за QR-кодом.
- Поміркуйте, у чому причина такого різноманіття субкультур

Застосовуємо набуті знання і досвід

- Покажіть, які соціальні ролі ви виконуєте, чого навчилися, чого досягли.
- Позначте людей, які є найважливішими для вас.
- Сформулюйте свої цілі у житті.
- Складіть колаж «Мій світ».

Тема 1.4

Ціннісні орієнтири — основа життєвого вибору та успішної самореалізації особистості

Тема присвячена особистості, яка вміє реалізувати власні життєві плани і при цьому бути корисною суспільству. Ви отримаєте уявлення про різноманітні життєві орієнтири людини, зрозумієте, як формується ціннісна матриця і чому вона стає визначальною під час ідентифікації особистості, налагодження відносин з іншими людьми.

Ключові здобутки у вивченні теми

Досліджуємо, яку роль в житті людини та соціуму відіграють суспільні цінності.

Розуміємо, що поза суспільством людина не зможе стати особистістю, самовизначитися та самореалізуватися.

Діємо, укладаючи перелік власних цінностей, а також ціннісних пріоритетів у ракурсі демократії та прав людини.

Треба визначити, що процвітання та щастя можна досягнути тільки завдяки чесній праці. Людські біди значною мірою є наслідком спроб зійти з цього природного шляху. У мене не має інших пропозицій, крім прийняти в усій повноті цей принцип природи.

Генрі Форд

Я твердо вірю в правила компенсації. Справжні нагороди завжди йдуть за працями та жертвами (про свої досягнення). Я думаю, що немає ніякого глибшого почуття, яке може таїтись в людському серці, як почуття винахідника, коли він бачить, що його ідеї реалізовані.

Нікола Тесла

Цінності не терплять абстрактного обговорення. Будь-яка цінність мусить мати дуже конкретне наповнення у конкретній ситуації. Звісно, на абстрактному рівні можна підтвердити: чесність — так, це прекрасно, це цінно! Однак, знаєте, правду ж кажуть — часом краще змовчати. Відтак у кожній окремій ситуації ми щоразу постаємо перед вибором: «Що є цінністю? Яке вирішення було б кращим?» Реалії завжди складніші і заплутаніші за теорії.

Юрій Андрухович

Обговорюємо

- Які цінності є важливими для самореалізації людини, на думку відомих успішних людей?
- Яку роль відіграють цінності у демократичній державі?

Модуль 1.

Що таке цінності та як їх обирати й оберігати?

У різних життєвих ситуаціях одні з нас ставлять на перше місце сім'ю, інші не уявляють власного благополуччя без кар'єрного росту, треті — віддають перевагу особистим інтересам, захопленням. Всі ці блага досягаються людиною завдяки наявній ієрархії цінностей, яка визначає, які з них є пріоритетними. Цінності — це мірило людського щастя. Для кожного з нас життєві цінності є орієнтиром у різних видах діяльності. Вони сприяють особистісному зростанню, досягненню задоволення у житті, розвитку творчого мислення тощо.

Загалом, життєві цінності — це цілі та пріоритети, які, керуючи життям людини, визначають його сутність. Усвідомлений вибір людини завжди ґрунтується на ціннісній основі.

Досліджуємо
і обговорюємо

ЖИТТЄВІ ЦІННОСТІ

- Ознайомтеся з наведеними нижче життєвими цінностями людини.
- Оберіть, на Вашу думку, три найбільш важливі цінності.
- Обговоріть зі своїми однокласниками три цінності, які стали найбільш популярними у класі, та три цінності, які здобули найменше голосів або взагалі не були обрані. Чому, на вашу думку, трапилася така ситуація?
- Доповніть перелік.

Модуль 2.

Чому успішна самореалізація особистості залежить від ціннісних суспільних орієнтирів

Цінності — це особистісна та соціально-культурна значимість для людини певних категорій, процесів та явищ. Це те, в що ми віримо і до чого прагнемо. Це наші переконання.

Загальнолюдські цінності у демократичному суспільстві — це сукупність універсальних моральних стандартів, а саме: свобода, гідність, рівність, справедливість, довіра, толерантність, права людини, солідарність та ін.

Аналізуємо
ситуацію

У процесі самовизначення кожна людина формує власні життєві орієнтири, які базуються на цінностях, які визнані суспільством та державою. Сконструйована людиною ціннісна матриця стає для неї визначальною у процесі ідентифікації, налагодження суспільних відносин та здійснення соціальних практик. Реалізація людиною власного потенціалу, успішне застосування набутих знань і навичок в значущих для неї сферах діяльності — незмінна складова щасливого життя особистості. Руйнацію установлені системи цінностей деякі люди сприймають як втрату сенсу власного життя.

Як правило, розрізняють: індивідуальні цінності (такі, що важливі для конкретного індивіда); **групові** (які мають значення у життєдіяльності колективу); та інтегруючі, визначальні — **загальнолюдські**. Хоча така класифікація є дуже умовною, оскільки окремі цінності у певних ситуаціях можуть набувати іншого виміру.

ЦІННОСТІ НОВОЇ УКРАЇНИ

«Сьогодні нам потрібні спільні ціннісні орієнтири, що зможуть об'єднати й повести українське суспільство вперед, разом, долаючи економічні й соціальні виклики». Саме такою була ідея організаторів проекту «Цінності нової України» (2015 р.), котрий полягав у визначенні найважливіших соціокультурних цінностей, що консолідують Україну та мотивують її рухатися вперед. У межах цієї суспільної ініціативи здійснювався пошук відповідей на згадане запитання, що передбачало залучення експертів-науковців, істориків, соціологів, психологів, лідерів думок та фахівців із питань ідентичності.

Свобода.

Україна має бути територією свободи. Ми йдемо шляхом самоорганізації, десакралізації влади, сервісної держави, створення правил, котрі буде прийнято виконавцями. Робимо ставку на культуру злагоди. Просто примуси та заборони не підходять. Закони повинні бути справедливими в розумінні тих, кого вони стосуються.

Свобода означає відповідальність. Кожен має взяти відповідальність за своє життя, свою сім'ю і своє оточення на себе. Де усвідомлена відповідальність, там і гідність. Основою нашого буття має стати повага до себе і до інших.

Солідарність.

В Україні й надалі співіснуюватимуть різні соціокультурні групи, різні ідентичності. У різноманітності — наша сила. Нас об'єднає спільна національна свідомість, спільні цінності. Всі громадяни України знатимуть українську, а більшість також російську й англійську. На перше місце в об'єднанні вийде солідарність: почуття співпереживання, взаєморозуміння, співпраці, взаємопідтримки між різними групами, самовіддачі заради

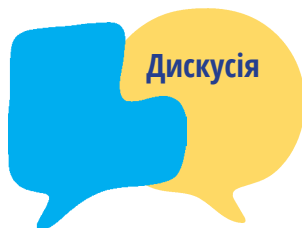
братерства, суспільної довіри. Ми різні, але хочемо бути разом. Недалеке минуле нас роз'єднує, але майбутнє об'єднує.

Україна продовжуватиме шлях толерантної й миролюбної країни, для якої важливим є добросусідство. Але для українців завжди будуть близькими мужність, захист. Ніхто не має права нам загрозувати, ми боронитимемо свою землю. Славне минуле, наш пантеон героїв-захисників дає нам гордість.

Економічне процвітання.

Визнання отримає чесна праця, успіх, реалізація, продуктивність, професіоналізм і, як результат, чесний добробут. Ми повинні розвивати індивідуальне підприємництво й разом працювати на підвищення якості життя.

Ми будемо суб'єктом спільноти розвинутих країн і повноцінним учасником світового розподілу праці. Для цього робитимемо ставку на технології, інновації, знання. Нам мало бути сировинною країною, Україна продаватиме продукт із доданою вартістю.

Дискусія

Проаналізуйте наведений експертами перелік найважливіших соціокультурних цінностей, що сприяють консолідації українців.

Віднайдіть у тексті аргументи, які, на вашу думку, є найбільш важливими для сучасної України.

Які цінності ви б додали до переліку? Обґрунтуйте.

Чому, на вашу думку, широка суспільна дискусія про консолідуючі та мотивуючі ціннісні орієнтири України набула особливої актуальності у 2014–2015 роках?

Модуль 3.

На шляху становлення та самореалізації особистості

Самореалізація особистості — це особливий процес взаємодії зі світом, який здійснюється за допомогою творчого саморозкриття, реалізації потенційних можливостей, здібностей і талантів. Це потреба людини бути почутою, зрозумілою і прийнятою суспільством.

Кожен із нас має потребу реалізувати власні здібності і знання. З огляду на це, особистість прагне відшукати своє місце у суспільстві, обрати професію, яка б відповідала її зацікавленням та потребам. Самореалізація починається з визначення мети, того, до чого вона прагне.

Людина може зосереджуватися на отриманні якісної освіти, кар'єрному зростанні, здобутті слави і визнання тощо, однак у досягненні своїх цілей вона має керуватися загальноприйнятими ціннісними орієнтирами.

Обговорюємо

Запишіть та проаналізуйте свої життєві цілі. Укладіть їх за певним порядком:

Цілі мають бути:

позитивними;

чіткими;

особистими.

Поділіть ваші великі цілі на кілька менших цілей чи завдань (люди більше схильні досягати цілей тоді, коли вони їх занотують).

Розподіліть свої цілі відповідно до зазначених у таблиці часових проміжків.

Короткострокові (декілька місяців – рік)	Середньострокові (1 рік – 5 років)	Довгострокові (10–15 років)

Цілі досягаються не відразу. Оберіть із власного переліку найбільш актуальну для себе ціль і спробуйте:

- /// визначити конкретні кроки для досягнення мети;
- /// передбачити можливі ризики;
- /// прорахувати необхідні ресурси;
- /// уявити коло людей, до яких можна звернутися за порадою, попросити допомоги.

Поміркуйте, які ще знання, уміння, навички потрібні людині, щоб реалізувати себе в житті?

Складіть власний «Рецепт успіху», поклавши у його основу ті ціннісні категорії, які вам найбільше імпонують.

Соціальна мобільність — соціальні переміщення, що супроводжуються зміною соціального статусу індивіда або групи.

Сучасне суспільство змінюється швидкими темпами, що впливає на життя людини. Люди перебувають у безперервному русі через здобуття освіти, шлюб, втрату чи набуття права власності, перехід на нову роботу, опанування нової спеціальності, професії тощо. Суспільство постійно розвивається, змінюється його структура, змінюються ідентичності людини, її цінності та цілі.

Соціальна мобільність, з одного боку, розширює можливості людині реалізувати свої здібності, схильності, можливості. З іншого ж, соціальну мобільність можна вважати певним викликом та ризиком для самореалізації людини. Самореалізація особистості в умовах соціальної мобільності залежить від спрямованості людини до **адаптації** та **креативності**, здатності активно пристосовуватись до природного простору, мінливого соціуму та величезного потоку інформації.

Розглядаємо і обговорюємо

- Зіскануйте QR-коди і розгляньте ілюстрації.
- Поміркуйте над значенням поняття «самовираження». У який спосіб воно може проявлятися?

Громадянська реклама

«Самовираження — це потреба, бажання стати більшим, ніж ти є, стати усім на що ти спроможний».
Абрагам Маслоу, американський психолог

Дискусія

Розгляньте інфографіку (завантажте зображення за допомогою QR-кода), що відображає топ-10 найбільш престижних професій в Україні (Міністерство освіти і науки України, 2017 р.).

Відшукайте, чи є серед них професія, яку Ви мрієте обрати?

Визначте, які професії популярні серед випускників і стали затребуваними у суспільстві.

У яких професіях ціннісні характеристики спеціаліста є особливо важливими?

«Слід мати якісь ясні, чисті принципи поведінки. Треба вибрати для себе певний спосіб, розуміти, що важливе для вас і чого ви хочете досягнути. Треба мати власну візію і ясне бачення. Треба бути чесним, говорити правду. І лише правду. Якщо не виходить, то треба просто уникати казати правду (хоча це буває боляче), але ніколи не брехати, не казати неправду. Треба вміти давати натхнення іншим, вміти їх запалити і мобілізувати».

Богдан Гаврилишин, український громадський діяч, економіст

«Ми погано вміємо у мирний час об'єднуватися для того, щоб втілювати в життя добрі справи. Бачу, що вертається недовіра один до одного. Вертається переконаність: «Мене ніхто не підтримає. Чого я буду висуватися?» Це типова позиція радянської людини, «homo sovieticus»: «Не висовуйся, бо стешуть!»

Мирослав Маринович, український правозахисник, співзасновник Української Гельсінської групи

«Утвердження демократії залежить від глибоко вкорінених ціннісних орієнтацій народу загалом. Ця орієнтація спонукає людей вимагати свободи і “зворотного зв'язку” з боку влади — підкріпляти слова діями, що мають забезпечити такий результат. Справжня демократія — не механізм, який достатньо завести, щоби він працював автоматично. Її дієдатність залежить від народу».

Роналд Інгларт, Кристіан Вельцель, автори книги «Модернізація. Культурні зміни і демократія»

Застосовуємо набуті знання та досвід

Об'єднайтеся у групи та проаналізуйте висловлювання відомих людей. Укладіть перелік цінностей, які, на вашу думку, повинні бути притаманні молодим українцям для побудови демократичної України.

Чи погоджуєтеся ви з твердженням Богдана Гаврилишина про те, що чесність є засадничою умовою досягнення особистого блага?

На вашу думку, наскільки важливою є довіра у нашому житті? Чи часто ви вибудовуєте свої взаємини з іншими на основі довіри? У яких випадках це стає можливим?

Як ви розумієте вислів Роналда Інгларта та Кристіана Вельцеля про роль ціннісних орієнтацій суспільства в утвердженні демократії?

Розділ 1. Майстерня громадянина (citizen.in.ua)

Як ідентифікувати наше середовище (практичне заняття)

Для того, щоб ефективно реалізувати себе як громадянина, потрібна співпраця з іншими людьми, розуміння їхніх цінностей, поглядів на світ і життєвих потреб. Не менш важливою є інформація про свою малу батьківщину (це може бути як вулиця, мікрорайон, так і населений пункт чи цілий регіон), її історію, проблеми та потенціал. Адже все вищеперелічене об'єднує не лише почуття прихильності до близького та добре знайомого, а й громадянська відповідальність за навколишню дійсність.

Можливо, ви були свідками того, як на вулиці чи в інших громадських місцях спеціально підготовлені люди (інтерв'юери) проводять опитування громадськості з тих чи інших питань (наприклад, опитування батьків школярів щодо умов навчання їхніх дітей, покупців у магазині щодо рівня обслуговування, вивчення політичних симпатій чи визначення переможців під час виборів (exit poll) тощо).

Задля кращого розуміння людей, які нас оточують, а також визначення проблем і потреб місцевої громади, можна скористатися низкою методів збору інформації, зокрема провести **опитування**, найбільш популярним видом якого є **анкетування**.

АНКЕТУВАННЯ ЯК РІЗНОВИД ОПИТУВАННЯ

Розробка питальника на будь-яку тему здається легким і простим завданням, адже кожного дня ми ставимо безліч запитань, щоб розв'язати різні побутові ситуації. Однак у науковому дослідженні запитання стають дослідницькими інструментами, і слід звертати увагу на особливості їхнього формулювання та зведення в анкету.

Анкетування — письмове опитування за допомогою анкети. Це один з найпопулярніших методів збору інформації. До нього вдаються, коли необхідним, а часто єдиним джерелом інформації є людина (респондент) — безпосередній учасник, представник, носій досліджуваного явища чи процесу.

Модуль 1.

Як підготувати опитування / анкетування

Якість отриманої методом анкетування інформації великою мірою залежить від того, яким чином складена анкета. Чи наявні тут ключові складові, чи простежується логічна схема у послідовності запитань.

ВИОКРЕМЛЮЮТЬ ТАКІ СКЛАДОВІ АНКЕТИ:

Вступна частина пояснює мету дослідження, містить інформацію про організацію, що його здійснює, пояснює принцип заповнення анкети, гарантує анонімність тощо.

Основна частина містить запитання, які передбачають виконання завдань дослідження. Питання складають блоками, у чіткій логічній послідовності. Спочатку іде блок простих, нейтральних запитань, які мають на меті викликати зацікавлення у респондента. Далі ставляться складніші запитання, що виявляють установки та орієнтації опитуваного респондента, його оцінки та судження, які мають прямий стосунок до основної теми дослідження.

Демографічна частина (стать, вік, місце проживання, освіта, місце праці тощо).

Завершальна частина передбачає подяку респондентам за участь у дослідженні.

Вимоги до складання анкети

- ✓ запитання мають відповідати темі та завданням дослідження;
- ✓ лаконічність, тобто стислий вигляд питань анкети;
- ✓ відсутність двозначних формулювань;
- ✓ зрозумілість для респондентів;
- ✓ безпристрасність і неупередженість;
- ✓ у запитанні має бути сформульована тільки одна думка чи твердження.

За формую відповідей запитання поділяють на:

- ✓ **закриті** (містять повний набір можливих варіантів відповіді):
- ✓ дихотомічні (відповіді так/ні);
- ✓ альтернативні (передбачають лише один варіант відповіді зі запропонованого списку);
- ✓ неальтернативні (є декілька варіантів відповіді);
- ✓ **напівзакриті** (містять запропоновані варіанти відповіді, але можна також внести власну);
- ✓ **відкриті** (передбачають розгорнуту відповідь).

Модуль 2.

Вчимося бути респондентами

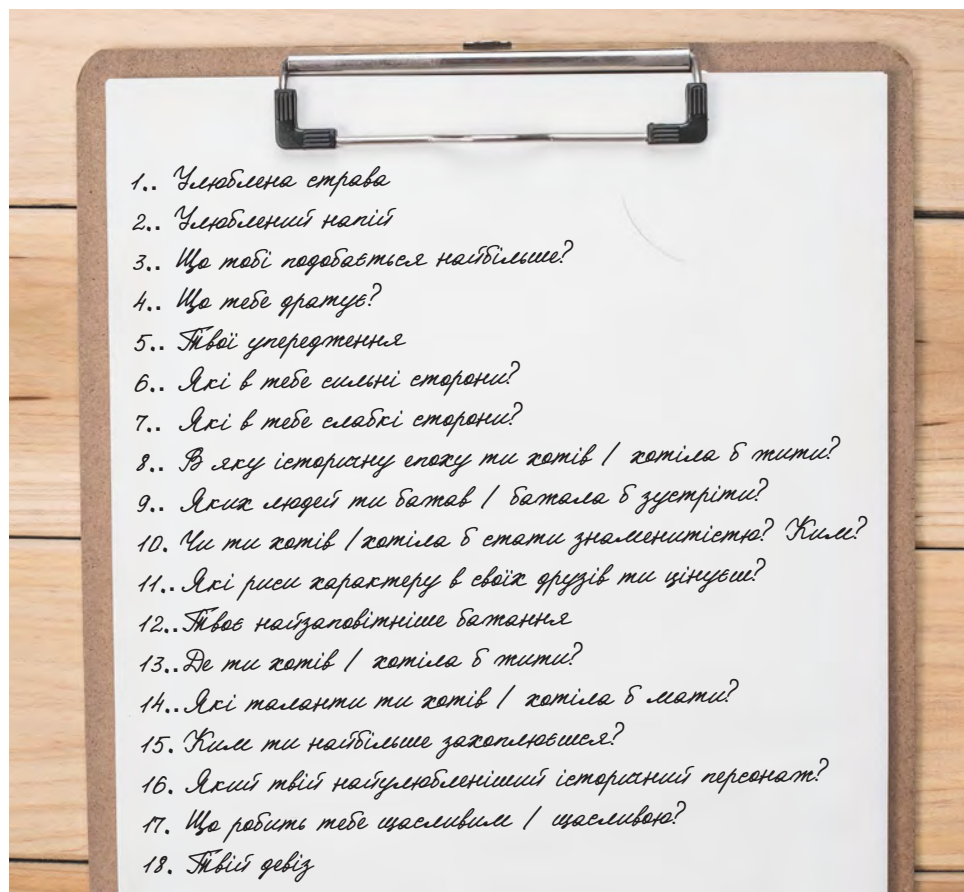
Пропонуємо заповнити напівжартівливу анкету, подану нижче, та обговорити її у класі. Це допоможе вам краще зрозуміти самих себе, а також дізнатися щось нове про своїх однокласників, їхні захоплення та вподобання.

Заповнені анкети на аркуші паперу формату А4 можна представити у формі виставки, розмістивши їх на дошці чи стіні класу для загального ознайомлення.

Під час обговорення з'ясуйте, що є спільним для більшості учнів класу або окремих груп (наприклад, рік та місяці народження). Визначте особливості, які є характерними лише для окремих учнів.

- Що нового вам вдалося дізнатися про своїх однокласників з їхніх анкет?
- А вашим однокласникам про вас?

**АНКЕТА
(фрагмент)**

Повною версією «Веселої анкети» ви можете скористатись на онлайн-платформі підручника — «Майстерні громадянина» (www.citizen.in.ua).

Модуль 3.

У ролі дослідника. Проводимо анкетування

Пропонуємо вам приміряти роль дослідників-науковців. Задля цього визначте проблемну ситуацію, яка є для вас актуальною або викликає зацікавлення. На її основі розробіть власну анкету, яка допоможе з'ясувати причини проблеми; ставлення до неї та її оцінку тих, кого ви плануєте опитувати; шляхи вирішення.

Для того, щоб провести анкетування якісно та отримати достовірні результати, дотримуйтеся таких порад:

1. Визначте свою цільову аудиторію та кількість осіб, яку ви плануєте опитати.
2. Роздрукуйте потрібну кількість анкет.
3. На початку кожної анкети у двох реченнях опишіть мету, з якою ви проводите це анкетування, вкажіть, хто ви, який проект представляєте.
4. Будьте ввічливими та доброзичливими.
5. Після заповнення анкети подякуйте за співпрацю.
6. Слід з розумінням ставитися до того, що не у всіх людей, яких ви хочете опитати, знайдеться на це час.

Як зразок, пропонуємо анкету для опитування мешканців місцевої громади, щодо історії вулиці певного населеного пункту.

Зразок анкети

ІСТОРІЯ МОЄЇ ВУЛИЦІ

Пошукова група _____ (назва навчального закладу, клас) проводить опитування населення _____ (назва населеного пункту) на тему «Історія вулиць» з метою дослідити обізнаність мешканців про минуле вулиць, на яких вони проживають.

Участь в опитуванні є добровільною. Відповіді на запитання анкети є анонімними, зібрані дані будуть використовуватися в узагальненому вигляді у дослідницьких цілях.

Результати опитування будуть оприлюднені _____ (дата) у _____ (назва закладу, адреса).

Якщо вам не байдужа наша громадська ініціатива, просимо відповісти на декілька запитань.

1. Чи мешкаєте ви на вулиці (назва вулиці)?
 - Так (перехід до питання № 2)
 - Ні
 - Без відповіді
2. Чи подобається вам назва вулиці, на якій ви проживаєте?
3. З ким (чим) пов'язана назва вашої вулиці?
4. Коли була заснована ваша вулиця?
5. Чи цікавитеся ви історією своєї вулиці?
6. Чи відомо вам, як ваша вулиця виглядала раніше?
7. Хто жив на цій вулиці раніше?
8. Чи існують певні традиції, притаманні тільки цій вулиці?
9. Які історичні будівлі розташовані на цій вулиці?
10. Чи знаєте ви своїх сусідів?

Дякуємо за співпрацю!

Повну версію анкети «Історія вулиць» ви можете переглянути на веб-порталі підручника — «Майстер-клас громадянина» (www.citizen.in.ua).

За допомогою наведеного зразка, ви можете розробити анкету для опитування на різні теми:

- ✓ Визначення проблем у вашому населеному пункті, громаді та пошук шляхів їхнього розв'язання.
- ✓ Оцінка мешканцями суперечливих питань місцевої чи національної історії.
- ✓ Ставлення місцевої громади до представників різних культур.
- ✓ Готовність мешканців місцевої громади до участі в толоці.
- ✓ Ставлення місцевої громади до проведення масових заходів у населеному пункті.

**Бажаємо вам успіху
у проведенні анкетування!**

Це стане нашою першою спільною громадянською дією під час вивчення курсу з громадянської освіти.

РОЗДІЛ 1

КАРТКА ПІДСУМКОВОГО ОЦІНЮВАННЯ

Онлайн версія на www.citizen.in.ua

РОЗУМІЄМО

Дайте правильні відповіді на тестові завдання

1. Ідентичність це:

- підвищення особистого освітнього рівня;
- розуміння своєї унікальності, з одного боку, та відчуття приналежності до певної соціальної групи, з іншого;
- відчуття себе сучасною людиною.

2. Особистість може ідентифікувати себе:

- лише з однією соціальною групою;
- з декількома соціальними групами одночасно;
- тільки з рідними та близькими людьми.

3. Окремі елементи власної ідентичності можна змінювати:

- лише з дозволу батьків;
- ніколи не можна змінювати;
- це особистий вибір кожної людини.

4. Громадянська ідентичність це:

- правова приналежність до певної країни (громадянство за паспортом);
- тимчасова приналежність до певної країни;
- особистісна якість, що формується на основі особистих і суспільних цінностей та правових вимог держави.

5. Соціалізація — це:

- саморозвиток;
- взаємодія з іншими людьми у різних сферах життя;
- взаємодія з усіма людьми, окрім своєї сім'ї.

ДОСЛІДЖУЄМО

Складіть логічну схему до одного зі запропонованих нижче соціальних явищ:

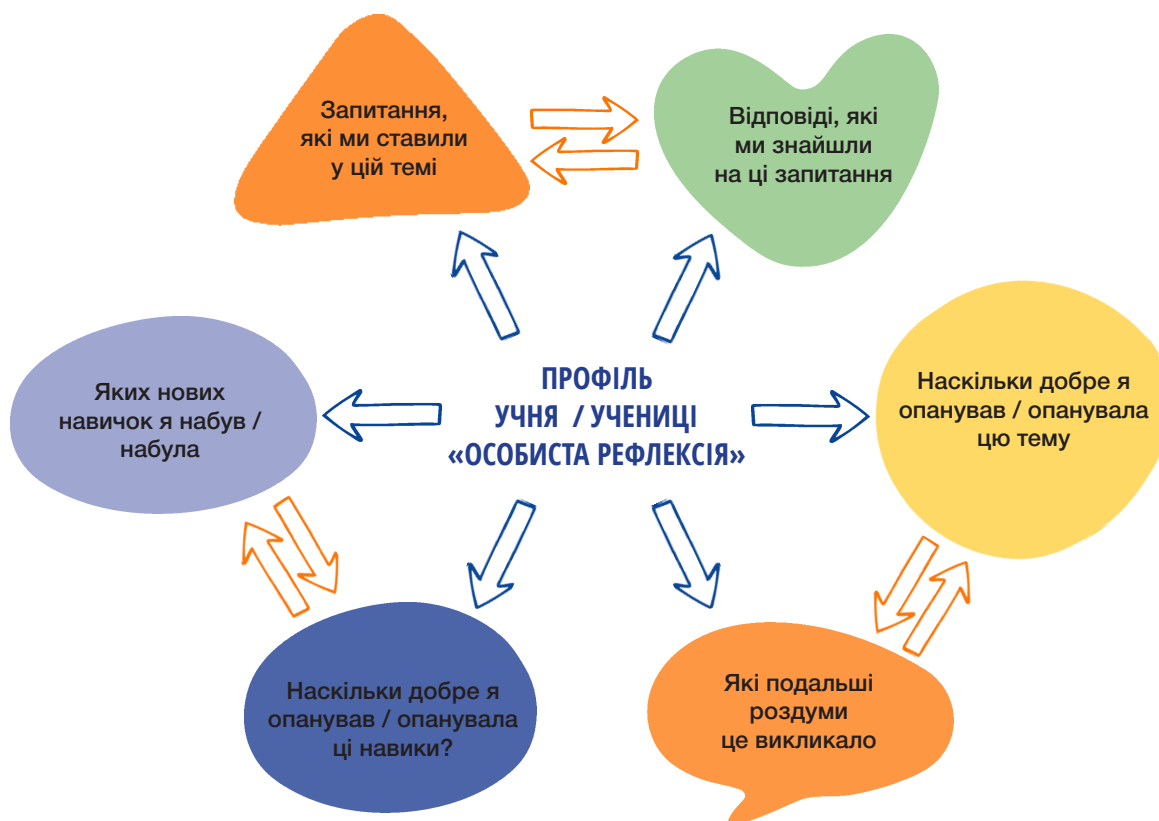
- a) мінлива ідентичність у добу глобалізації;
- b) молодіжна субкультура;
- c) одностатева сім'я.

<p>Позитивні сторони - цікаве спілкування</p>	<p>Молодіжна субкультура — це ...</p>	<p>Недоліки (виклики) - шкідливий вплив</p>
---	---------------------------------------	---

Діємо

Напишіть есе (до 300 слів), використовуючи такі запитання:

- Які поняття, явища, проблеми ми розглядали у цьому розділі?
- Які з них викликали у мене найбільший інтерес? Чому?
- Які з них не були для мене цікавими? Чому?
- Які відповіді на поставлені запитання ми знайшли?
- Які подальші роздуми це у мене викликало?
- Яких нових навичок та знань я набув/набула?
- Де вони зможуть стати мені у нагоді?

Повною версією «Профілю учня / учениці — Особиста рефлексія» ви можете скористатись на онлайн-платформі підручника www.citizen.in.ua.

Розділ 2.

Права і свободи людини

Тема 2.1. Який зв'язок існує між людською гідністю та правами людини?

Тема 2.2. Звідки беруться права людини та яку вони мають історію

Тема 2.3. Які права як люди ми маємо?

Тема 2.4. Хто відповідає за дотримання та забезпечення прав людини?

Тема 2.5. Які права мають діти?

Тема 2.6. Як зрозуміти, що твої права порушують?

Тема 2.7. Які механізми захисту прав людини існують?

Майстерня громадянина

Як захистити свої права у Європейському суді з прав людини (практичне заняття)

Європейський суд з прав людини

Тема 2.1.

Який зв'язок існує між людською гідністю та правами людини?

У цій темі ви дізнаєтеся про основні цінності, що лежать в основі прав людини, і про те, який шлях пододало людство для їхнього забезпечення та реалізації. Це дозволить зрозуміти чому захист прав людини важливий для кожного і кожної з нас. Ключові поняття з теми:

- Людська гідність
- Рівність
- Рівноправність
- Дискримінація
- Цінності прав людини

Ключові здобутки у вивченні теми

Досліджуємо поняття «людська гідність» та природу походження прав людини.

Розуміємо, які загальнолюдські цінності знайшли відображення у правах людини та чому важливо їх захищати.

Діємо, реалізуючи фото-флешмоб.

21

листопада

ДЕНЬ ГІДНОСТІ І СВОБОДИ

Відповідно до Указу Президента України Петра Порошенка № 877/2014 «Про день Гідності і Свободи» від 13.11.2014 р., цю пам'ятну дату запроваджено «з метою утвердження в Україні ідеалів свободи і демократії, збереження та донесення до сучасного і майбутніх поколінь об'єктивної інформації про доленосні події в Україні початку XXI століття...»

Обговорюємо

- У зв'язку з якими подіями в Україні була запроваджена ця пам'ятна дата? Як ви розумієте зміст і значення Дня Гідності і Свободи для громадян України?
- Як ви гадаєте, чи можна захистити демократичні цінності лише запровадженням офіційного дня їхнього відзначення? Обґрунтуйте свою думку.
- Що, на вашу думку, потрібно зробити, щоб у свідомості людини та суспільному житті запанували цінності гідності та свободи?
- Як ви вважаєте, що таке людська гідність?

Модуль 1.

Що таке людська гідність та як вона пов'язана з правами людини

Для того, щоб зрозуміти витoki концепції прав людини, важливим є розуміння поняття «людська гідність». **Людська гідність** — це цінність, яка визначає самодостатність людини, можливість реалізовувати свій власний потенціал.

На сьогодні загальноприйнятого визначення людської гідності не існує. Дуже важко дати визначення цьому поняттю мовою науки — філософії або юриспруденції. Втім, кожна людина може відчувати і зрозуміти суть гідності, коли на неї чиниться тиск.

Порівнюємо
і обмінюємося
думками

- Чим наведені судження про людську гідність подібні між собою?
- Що має на увазі М. Новицький, коли говорить, що людська гідність відрізняється від особистої?
- Яким чином людська гідність стосується прав людини?
- Презентуйте свої думки перед класом.

Гідність — це переконаність в тому, що ми можемо організувати життя так, як це відповідає нашому внутрішньому світові: не коритися авторитарному режиму, скинути його; скинути передусім з себе, зі своєї душі.

Мирослав Маринович, правозахисник, публіцист, релігієзнавець, член-засновник Української Гельсінської групи

Гідність — це мій скарб. Це той мій внутрішній скарб, який я маю у собі як невід'ємну частину мене, прописану на рівні ДНК, яка належить мені по праву народження і яку не можливо у мене відібрати. Це моя спадковість, моє спадкоємство, моє достоїнство, мій капітал, мої надбання, мій ресурс, мій потенціал.

Олена Вострова, психолог, лінгвіст, художниця

Її [гідності] не можна дати визначення, але її можна відчувати. Її має кожна людина. Це — своєрідний лакмусовий папірець, що може подавати знак про можливі порушення прав людини. Коли ми відчуваємо приниження чи біль — страждає людська гідність. Якщо причиною страждання, болю є дії держави — це ситуація порушення прав людини.

Сергій Буров, правозахисник, Україна

Людська гідність пов'язана з самою сутністю людяності, впливає з самого факту, що хтось є людиною; його має і немовля, яке ще нічого ні доброго, ні поганого в житті не зробило, і найбільший злочинець. Людську гідність слід відрізнити від особистої гідності, яке є поняттям, близьким до честі — таку гідність треба «заробити», вона росте, коли ми поводимося благородно і порядно, можна її втратити, якщо чинимо підло. Для прав людини важливим є перше поняття — людська гідність.

Марек Новицький, Голова Гельсінського фонду з прав людини у 1990-2003, Варшава, Польща

Модуль 2.

Універсальність. Індивідуальність. Рівність

Людська гідність нерозривно пов'язана з унікальністю кожної людини. Кожен і кожна з нас володіє думками, почуттями, особистими якостями, а відтак представляє цінність завдяки своєму існуванню. Саме тому дуже важливо захищати людську гідність.

Права людини є **універсальними** для представників всіх держав, релігій, культур, націй і захищають нас від неправомірних дій або бездіяльності, що принижують людську гідність. Незалежно від того, якою є людина: доросла, а чи дитина, чоловік чи жінка, здорова, а чи особа з інвалідністю, представляє ту чи іншу расу або релігію, багата чи бідна, усі користуються універсальними правами.

Водночас, права людини є **індивідуальними** і належать кожній людині, оскільки вона є особливою.

Розглядаємо
і обговорюємо

- Розгляньте ілюстрації.
- Подумайте, чи однаково люди, зображені на них, сприймають ці ситуації?
- Що, на вашу думку, відчувають зображені персонажі?
- Чим їхні відчуття відрізняються?

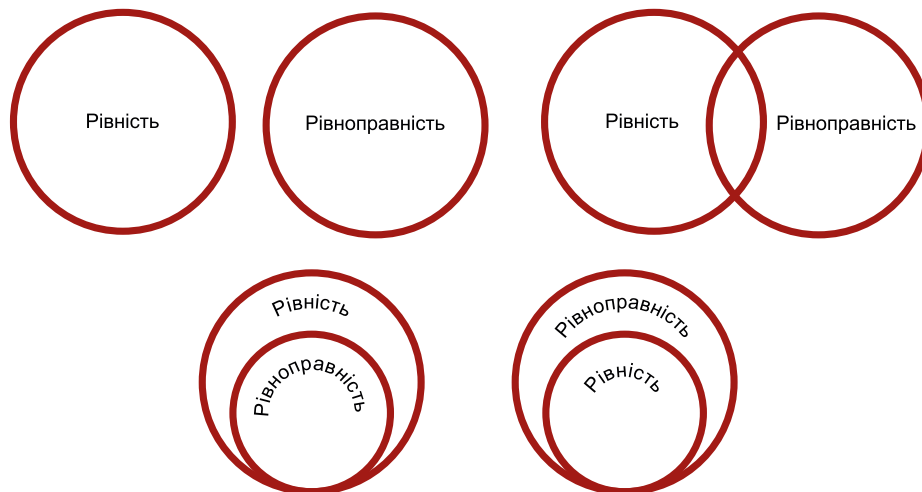

Важливим для забезпечення людської гідності є поняття *рівності*. Сучасна концепція прав людини визначає поняття як принцип, за яким усі суб'єкти права мають рівні юридичні права незважаючи на вік, стать, расову приналежність, національність, політичні та релігійні переконання, соціальний, майновий стан тощо.

Принцип рівності закріплений у всіх основоположних міжнародних документах у сфері прав людини та у більшості демократичних конституцій.

Розглядаємо
і обговорюємо

- Розгляньте ілюстрації.
- Подумайте, чи є тотожними поняття «рівність» і «рівноправність»?
- Виберіть зі запропонованих те зображення, яке підтверджує вашу думку.
- Поясніть, чому ви зробили саме такий вибір.

Категорії «рівність» і «рівноправність» — це не тотожні поняття, а тісно взаємопов'язані. Рівність є ширшим поняттям за рівноправність й включає останню. Конституційний принцип рівності особи складається з двох елементів: рівності прав, свобод і обов'язків (рівноправності) й рівності всіх перед законом і судом.

Протилежним до поняття «рівність» є поняття «нерівність», тобто не-однакове ставлення до людей. Якщо це ставлення пов'язане з приналежністю людини до певної групи, меншини, то необґрунтоване обмеження прав і свобод людини називають **дискримінацією**.

В сучасній концепції прав людини застосовують принцип «недискримінації», що означає не тільки рівне ставлення та відсутність дискримінації, але й створення додаткових умов та середовища, де людина, нерівна за своїми можливостями могла б реалізувати свої права. Наприклад, для людини з інвалідністю побудувати пандуси для доступу у важливі для забезпечення її потреб місця та установи, бо інакше вона не може реалізувати більшість своїх прав.

Досліджуємо
і обговорюємо

- Ознайомтеся з уривком Загальної декларації прав людини.
- Визначте, які принципи сформульовані в наведених статтях.
- Чому ці принципи закріплені на початку Загальної декларації прав людини?

Загальна декларація прав людини

Стаття 1. Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства.

Стаття 2. Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті.

Аналізуємо ситуацію

- Ознайомтеся зі запропонованими ситуаціями.
- Визначте, чи забезпечується у наведених ситуаціях принцип рівноправності.
- Поясніть свою думку.

Ситуація 1	Етнічна більшість громади міста вирішила, що ті, хто належить до меншини X, зобов'язані жити в окремому районі населеного пункту
Ситуація 2	Чоловікові відмовили видати водійські права на підставі того, що він має поганий зір
Ситуація 3	В оголошенні про працевлаштування в державну установу, що займається охороною правопорядку, сказано, що пріоритет надаватиметься чоловікам у віці до 25 років.

Незважаючи на те, що кожна людина є індивідуальністю, як істота соціальна вона завжди намагається себе ототожнювати, порівнювати, визначати своє місце в суспільстві за певними, категоріями — національністю, релігією, культурою, звичками, політичними уподобаннями, фізичними або психологічними особливостями. Таким чином у суспільстві формуються «більшості» і «меншості». Принцип рівноправності і забезпечує той баланс між більшістю і меншістю, враховуючи інтереси всіх людей.

Модуль 3.

Охорона й захист людської гідності

Цінності прав людини — гідність, індивідуальність, рівність — стали визначальними у суспільному житті не одразу. Для їхнього забезпечення і реалізації людство пододало непростий шлях страждань і боротьби.

Пригадайте з історії, в яких країнах існувала дискримінація на державному рівні та яких категорій суспільства вона стосувалась.

Слідами історії

В минулому у багатьох правах відмовляли рабам та представникам нижчих класів, іноземцям. Зокрема, Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки проголосувала рівність усіх людей у гідності та правах, але коло «всіх людей» було доволі обмеженим — до нього не входили жінки, діти, темношкірі та навіть італійці з ірландцями. Лише через 100 років боротьби темношкірі американці були звільнені з рабства та майже через 200 років — позбулися принизливих законів, якими закріплювалася їхня дискримінація.

В освіченій Європі жінки століттями боролися за рівні з чоловіками права. У 1907 році вперше в світі жінки були обрані до законодавчого органу — сейму Фінляндії. Німкені отримали право голосу лише у 1918 році, а англійки — у 1928 році. У Франції жінки отримали можливість голосувати на виборах лише у 1946 році. До 1971 року Швейцарія відмовляла своїм громадянкам у праві обирати і бути обраними. У деяких кантонах голосувати на місцевих виборах швейцарки змогли лише після 1991 року.

Гітлерівська Німеччина позбавила на законодавчому рівні прав людей з фізичними вадами та психічними розладами, гомосексуалів, ромів та євреїв.

Закони Радянського Союзу дозволяли ув'язнювати та знищувати тих, хто не погоджувався з офіційною ідеологією. Така ситуація наявна і сьогодні у деяких країнах світу, наприклад у Північній Кореї. У деяких теократичних країнах утискають права представників неведоміючих конфесій, а за відступ від офіційної релігії людині може загрожувати смерть.

**Досліджуємо
і обговорюємо**

- Ознайомтеся з даними таблиці «Топ-10 ознак, за якими найчастіше дискримінують людей в Україні».
- Подумайте, чи стикались ви у своєму житті з випадками дискримінації. Якщо так, то що саме було її причиною?
- Які соціальні групи у вашій громаді, є сьогодні найбільш вразливі до дискримінації? Поясніть, чому ви так вважаєте.
- Ознайомтеся з результатами загальнонаціонального дослідження з прав людини в Україні. Чи збіглися результати дослідження з ситуацією у вашій громаді? Як це можна пояснити?
- Які висновки можна зробити за результатами дослідження?

ТОП-10 ОЗНАК, ЗА ЯКИМИ НАЙЧАСТІШЕ ДИСКРИМІнують ЛЮДЕЙ В УКРАЇНІ (%)¹³

	% від всіх опитаних	% від тих, хто особисто стикався з випадками дискримінації
Вік	37,4	57,4
Інвалідність	32,7	48,8
Майновий стан	24,4	34,0
Сексуальна орієнтація	21,6	26,5
Стать	20,4	32,3
Стан здоров'я	20,3	31,5
Політичні погляди	19,9	28,7
Етнічне походження (національність)	14,8	19
Релігійні погляди	12,2	16,5
Статус вимушених переселенців	11,8	14,5

(Джерело: Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження / [І.Бекешкіна, Т.Печончик, В.Яворський та ін.]; під заг. ред. Т. Печончик. — Київ, 2017. — 308 с.)

Ідея прав людини пройшла довгий шлях розвитку, збагачуючись новими правами і свободами. Права людини — це результат спільних зусиль всього міжнародного співтовариства. Але лише в ХХ столітті права людини визнали головною цінністю, що відображено у відповідних міжнародних документах.

Права людини — це загальні права і свободи всіх людей незалежно від суспільного устрою, політичного режиму, міжнародного статусу країни, громадянство якої має людина.

Питання прав людини, основних свобод, демократії і верховенства закону мають міжнародний характер, оскільки їхнє дотримання — одна з основ світопорядку.

У правах людини відображені найважливіші загальнолюдські цінності, якими повинен володіти кожен індивід, ким би він не був і де б не проживав. Вони універсальні, тобто є надбанням кожного (міжнародне співтовариство визнає права за всіма людьми), неподільні, взаємопов'язані і взаємозумовлені.

Web-активність

«Країна Гідності» — українське видання гри Ради Європи (2006).

«Країна Гідності» — це карткова гра, у якій гравців як членів парламенту вигаданої однойменної країни просять прийняти рішення про соціальну політику щодо соціальних прав у рамках плану розвитку на найближчі п'ять років. Добираючи аргументи під час прийняття рішень, гравці більше дізнаються про соціальні права та їх зв'язки з соціальною політикою.

Застосуйте набуті знання та досвід

Громадянська активність. Організуйте фото-флешмоб зі слоганами «Я — людина і маю почуття людської гідності», «Ми з тобою особливі», «Я поважаю вашу гідність», «Я проти дискримінації» та іншими складеними після вивчення теми слоганами.

Інструкція для проведення флешмобу:

Крок 1. Роздрукуйте слогани-фрази на аркушах А4.

Крок 2. Зробіть своє фото з однією чи декількома фразами на роздрукованих аркушах А4 або написаними від руки.

Крок 3. Розмістіть це фото на своїй сторінці у соціальних мережах із поясненням мети флешмобу та проханням підтримати вашу активну позицію.

Тема 2.2. Звідки беруться права людини та яку вони мають історію

У цій темі ви з'ясуєте історію виникнення, визнання та юридичного закріплення прав людини. Також ви зможете дізнатись про відомих борців за права людини та зрозумієте, в чому полягає суть прав людини, перелічених у міжнародних документах, і яке значення для цього має діяльність кожного з нас. Для вдалої участі у дискусіях важливо ознайомитись зі значенням таких понять та явищ:

- Природа походження прав людини
- Людські потреби
- Права і свободи людини
- Механізми контролю за дотриманням та захистом прав людини
- Покоління прав людини
- Гуманізм
- Борці за права людини

Ключові здобутки у вивченні теми

Досліджуємо шлях появи та розширення, визнання та закріплення прав людини.

Розуміємо, що визнані та закріплені в міжнародних документах права і свободи — результат тривалої боротьби суспільства та конкретних людей.

Діємо, здійснюючи проект «Зробимо їх відомими: борці за права людини серед нас».

Порівнюємо і обмінюємося думками

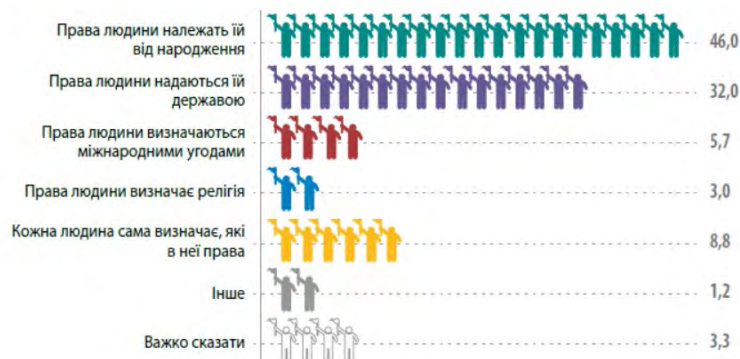
Ознайомтеся з інфографікою, на якій відображено результати опитування українців щодо можливих джерел прав людини.

З якими джерелами пов'язують походження прав людини опитані українці?

Як ви думаєте, що вплинуло на результати опитування?

Який варіант відповіді обрали б ви?

Розподіл думок щодо джерела прав людини

(Джерело: Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження / [П. Бекешкіна, Т.Печончик, В.Яворський та ін.]; під заг. ред. Т. Печончик. — Київ, 2017. — 308 с.)

Модуль 1.

Що лежить у природі походження прав людини?

Права людини як щит — вони захищають нас, вони як правила — пояснюють як поводитися, і вони як арбітри — ми можемо до них звертатися.

Що ж розуміємо під поняттям «права людини»? Безумовно, передусім вони стосуються людських базових потреб, тобто того мінімуму, без якого людина не може існувати та розвиватися як особистість. Стосовно себе ми всі визнаємо, що в нашому житті є такі аспекти, які мають бути непорушними і в які ніхто не повинен втручатися, оскільки вони життєво важливі для нашої природи і нашої людської гідності.

Щоб краще зрозуміти відмінності у природі прав людини, можна умовно поділити їх на «права» та «свободи». Говорячи про «свободи», ми маємо на увазі ті сфери життя людини, у які не повинна втручатися держава. На відміну від «свобод», забезпечення «прав» потребує виконання державою конкретних дій. Наприклад, для того, щоб ми реалізували право на освіту, державі недостатньо його визнавати, вона має створити можливості для його реалізації: побудувати школи, підготувати вчителів, надрукувати підручники тощо.

Слід зауважити, що ці державні обов'язки носять аж ніяк не декларативний характер. Наприклад, у 1996 році, прийнявши Конституцію, Україна як держава присягнулася у повному обсязі забезпечити кожному зі своїх громадян і кожній людині, яка перебуває на території України, весь перелік прав, які містить Конституція. А ратифікувавши у 1997 році Європейську Конвенцію з прав людини, українська влада пообіцяла світовому співтовариству забезпечити всім, хто перебуває під її юрисдикцією, реалізацію записаних у Конвенції прав та свобод. Це дає кожному громадянину підстави вимагати дотримання своїх прав, закріплених у національних та міжнародних документах.

Окуляри прав людини.

Права людини формують наше повсякденне життя. Буває цікаво приміряти «окуляри прав людини» й озирнутися довкола. Чи замислювалися ви над тим, що відпочинок на пляжі в чудовий літній день можна розглядати як право на відпочинок? А про те, що спілкування в мережі Інтернет є реалізацією цілої низки прав?

▮ Одягніть «окуляри прав людини».

▮ Подумайте і наведіть приклади зі свого життя, ЗМІ, пов'язані з реалізацією чи порушенням прав людини.

▮ Прокоментуйте, наскільки наше повсякденне життя пов'язане з правами людини.

Модуль 2.

Як формувалися права людини?

Прослідкуйте за процесом розвитку прав людини в історії та назвіть його найважливіші етапи.

Слідами історії

Історія прав людини нараховує не одне тисячоліття. Можна стверджувати, що права людини — ровесники людств, а їхня ідея зародилася вже тоді, коли стали виникати перші людські спільноти, з метою обмежити свавілля сильних, захистити слабких та створити можливості для самореалізації.

Розвиток концепції прав людини — це історія перетворення норм моралі у норми права. Спочатку це були тільки моральні та філософські категорії. Минули тисячоліття перед тим як ці цінності та гарантії їхньої реалізації та захисту стали закріплюватись як юридичні норми.

В античній Греції зародилася філософська думка про те, що права не є привілеями, наданими владою чи суспільством, а чимось природним, властивим людській істоті. Римські творці законів були послідовниками грецьких філософів і також визначали природний характер прав та свобод. Втім, ці права належали не всім. У Греції та Римі в добу античності права визначались приналежністю людини до певної соціальної групи чи класу. Якщо людина була громадянином полісу, її статус визначав права. Але якщо вона не належала до жодної соціальної групи, то взагалі не мала жодних прав.

У середньовіччі, на межі XII-XIII століть у деяких європейських країнах було прийнято низку важливих документів, якими закріплювалися права та свободи: спочатку — дворянства, а згодом — всіх вільних людей. Найбільш відомим з них є Magna Charta — «Велика хартія вольностей», проголошена у 1215 році англійським королем Іоаном Безземельним. Її було прийнято під тиском знаті та духовенства, які більше не хотіли миритися зі свавіллям короля і, об'єднавшись, змусили його правити відповідно до закону.

Мал 2.1. «Велика хартія вольностей» — Magna Charta, 1215

Наприкінці XVII та впродовж XVIII століть відомі філософи-просвітники — Джон Локк, Дені Дідро, Руссо, Вольтер, Шарль Луї Монтеск'є розвинули ідею природнього походження прав і свобод та стверджували, що вони належать не тільки громадянам, а кожній людині від народження.

Минуло зовсім небагато часу, й ідеї просвітників були втілені у життя. У 1689 році в Англії з'явився «Біль про права» — документ, що заклав підвалини першої конституційної монархії. Як і «Велика хартія вольностей», він містив перелік частини прав, які пізніше назвуть громадянськими (особистими) і політичними правами. А ще через століття ці досягнення примножились і закріпились в таких документах, як Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки (1776 р.) та Декларація прав людини і громадянина Франції (1789 р.), а згодом — і у Конституціях США та Франції. Важко переоцінити ці події — вперше в історії людства держави визнали права громадянина фундаментальною цінністю та заклали цей принцип в основу державного устрою.

До середини XX століття права людини фактично залишалися «правами білої людини». Існування рабства і расової сегрегації, гендерної дискримінації, переслідування за ідеологічними переконаннями були масовою практикою, нерідко закріпленою в законі.

Розглядаємо і обговорюємо

- Розгляньте наведені фотографії.
- Які події, на вашу думку, на них відображені?
- Які людські цінності та права людей, зображених на фото, порушувались? Хто був за це відповідальним?
- Що ви знаєте про расову політику нацистів, про концтабори? Чому подібна політика стала можливою?
- Як, на вашу думку, така політика та її наслідки пов'язані зі створенням у 1945 році Організації Об'єднаних Націй та розробкою міжнародних механізмів захисту прав людини?

Расова сегрегація (лат. *segregatio* — відділення) — різновид дискримінації, який полягає у фактичному чи юридичному відокремленні в межах одного суспільства тих суспільних груп, які відрізняються за расовими ознаками, та в подальшому законодавчому обмеженні їхніх прав.

Жахливі звірства Другої світової війни підштовхнули людство до переоцінки цінностей — визнається універсальність прав людини. Геноцид євреїв, що отримав назву Голокост, винищення ромів, людей з психічними розладами, переслідування гомосексуалів, ув'язнення свідків Єгови, расова політика на окупованих територіях — усе це дало поштовх розвитку ідеї про те, що питання дотримання прав людини не може бути лише внутрішньою справою держави.

Більшість країн погодилась обмежити свій суверенітет і дозволити світовому співтовариству контролювати стан дотримання прав людини на своїх територіях — саме так починають створюватися міжнародні механізми захисту прав людини. У 1945 році створено Організацію Об'єднаних Націй. А 10 грудня 1948 року приймається **Загальна декларація прав людини**. Цей документ складають 30 статей, що містять перелік прав, які належать без винятків кожній людині. Важливість Декларації полягає і в тому, що вона стала предметом «світового консенсусу» — переважна більшість країн світу, попри великі соціальні та культурні відмінності, визнали цінність проголошених у ній прав та свобод.

Цікава інформація

Елеонора Рузвельт, дружина Президента США Франкліна Делано Рузвельта, очолювала Комісію ООН з прав людини і відіграла значну роль у підготовці Загальної Декларації прав людини. Пропонуючи її на розгляд Генеральній Асамблеї ООН, вона сказала «Зараз ми стоїмо на порозі найбільшої події як у житті ООН, так і в житті людства. Ця Декларація цілком може стати міжнародною Великою хартією вольностей для людей всього світу». Текст Декларації був перекладений 375-ма мовами та діалектами і став першим глобальним визначенням прав, якими володіють всі люди.

Елеонора Рузвельт зі Загальною декларацією прав людини

Цікава інформація:

Словосполучення «права людини» англійською мовою до 1945 року звучало як «rights of man», оскільки «man» — це і чоловік, і людина. Однак подібне слововживання викликало виняткове неприйняття в Елеонори Рузвельт, яка брала участь у розробці Загальної декларації прав людини. Вона наполягла на новому терміні — «human rights», хоча в англійській мові не вживають «human» як іменник.

Упродовж наступних десятиліть на регіональному та всесвітньому рівнях приймаються міжнародні угоди, котрі визначають механізми контролю за дотриманням та захистом прав людини. У 1950 році на Європейському континенті виникає **Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод**. А у 1966 році Організацією Об'єднаних Націй приймаються два Міжнародні пакти — **«Про громадянські і політичні права»** та **«Про соціальні, економічні і культурні права»**. Згодом у системі ООН, Ради Європи приймаються й інші документи, які мають силу міжнародних угод. Більшість цих документів не додає нових прав до категорії прав людини, а створює додаткові гарантії реалізації прав представників так званих «вразливих груп» або деталізують процедури дотримання окремих прав та свобод.

Так, відповідно до їхнього історичного розвитку, сформувалась умовний поділ прав людини на **покоління**. Традиційно їх поділяють на три, однак дедалі частіше з'являється думка про виокремлення четвертого покоління.

Перше покоління прав та свобод людини і громадянина визначало межі втручання державної влади у сфери громадянського суспільства та особистого життя людей — право на свободу думки, совісті і релігії, рівність перед законом, право на участь в управлінні державою, недоторканість особи тощо.

Перші акти англійського конституціоналізму, що закріплюють права людини, — Петиція про права (1628), Habeas Corpus Act (1679) і Білль про права (1689). До першого покоління прав людини належать

також американські декларації, а саме: Декларація прав Вірджинії (1776), Декларація незалежності США (1776), Конституція США (1787), Білль про права (1791), а також французька Декларація прав людини і громадянина (1789) та інші.

Друге покоління стосується соціально-економічних та культурних прав людини. Вимоги їхнього визнання почали з'являтися після Першої світової війни, а закріпились як юридичні норми після Другої світової війни, коли завдяки потужному промисловому розвитку склалися вагомі передумови для задоволення соціальних потреб громадян.

До них належать свобода праці й підприємництва, право на житло, право на особисту власність, право на сім'ю, право на охорону здоров'я, право на відпочинок, право на освіту, свободу творчості, право на користування культурними цінностями та ін.

Становлення **третього покоління** прав людини пов'язане з національно-визвольним рухом країн, що розвиваються, а також зі загостренням глобальних світових проблем після Другої світової війни. Це покоління стосується права народів на власну культуру, мову, незалежну національну державу, природні багатства, рівноправну участь у науково-технічному прогресі та міжнародній торгівлі, а також права на мир, безпеку, гуманітарну допомогу та безпечне довкілля.

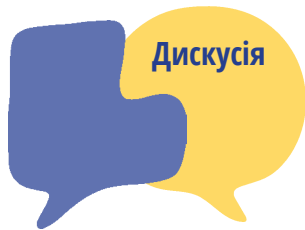
Взаємозалежність між першим, другим і третім поколіннями прав людини забезпечує дотримання такого принципу: реалізація колективних прав не повинна обмежувати права і свободи особи.

У XXI столітті правозахисники визначили появу **четвертого покоління** прав людини, котре пов'язане з науковими відкриттями в галузі мікробіології, медицини, генетики тощо. Ці права є результатом втручання у психофізіологічну сферу життя людини (наприклад, право людини на штучну смерть (евтаназію); право жінки на штучне запліднення і виношування дитини для іншої сім'ї, вирощування органів людини з її стовбурових клітин та ін.), яке, однак, не є безмежним (заборона клонування людини та встановлення інших правових меж).

Цікава інформація

Організація Об'єднаних Націй визнала право доступу в Інтернет одним з невід'ємних прав людини. Про це говориться в доповіді ООН в травні 2011.

Таким чином, відключення конкретних регіонів від всесвітньої мережі з червня 2011 року вважається порушенням прав людини. Відповідно до документа, прийнятому ООН, розповсюдження інформації в мережі має бути максимально вільним, обмежуючись лише тими ситуаціями, коли це може привести до порушення будь-яких прав. Прикладом такої ситуації може бути витік даних внаслідок кібератаки.

Дискусія

Представники влади деяких держав, що розвиваються, стверджують, що насамперед необхідно досягти сталого розвитку та добробуту і лише після цього можна вести мову про права та свободи людини.

- Чи погоджуєтесь ви з такою позицією? Чому? Обґрунтуйте свою думку.
- Як ви думаєте, представники яких держав можуть так заявляти? Чому вони у цьому зацікавлені?

Модуль 3.

Борці за права людини

Досліджуємо і обговорюємо

ІСТОРІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ — ЦЕ ІСТОРІЯ БОРОТЬБИ ЗА НИХ.

- Об'єднайтесь у 7 груп.
- Ознайомтеся з матеріалами таблиці, які подають біографії, вислови і зображення відомих людей — активістів ХХ століття в сфері захисту прав людини.
- Картка А — вислови, картка Б — фото, картка В — біографії. Кожна група обирає по одній картці А. Ваше завдання підібрати до картки з висловами відповідну фотографію та біографію діяча.
- Зважте, що всі колонки в таблиці перемішані хаотично. В результаті роботи групи має утворитися комплект з 3 комірок таблиці: вислів — фото — біографія з відповідним набором літер (наприклад, А1-Б7-В2). У випадку необхідності скористайтесь інтернет-ресурсами.
- Підготуйте коротку розповідь про обраного вами правозахисника чи правозахисницю і презентуйте її перед класом.
- Яка інформація для вас виявилась новою, цікавою, вражаючою?
- Чиї ідеї та діяльність вам імпонують найбільше? Поясніть свою думку.
- Які наслідки мала діяльність цих людей для тих, за чиї права вони боролися, та для людства загалом?
- Чому історія прав людини пов'язана з боротьбою за них?

А1

«Роз'єднаність людства загрожує йому загибеллю. Я відчуваю себе в невідплатному боргу перед сміливими і моральними людьми, які є в'язнями тюрем, таборів і психіатричних лікарень за свою боротьбу на захист прав людини. ...сьогодні ми повинні боротися за кожну людину окремо, проти кожного випадку несправедливості, порушення прав людини — від цього залежить дуже багато в нашому майбутньому.»

Андрій Сахаров

Б1

В1

Українська видатна художниця. Виступала на захист української мови, культури. Викривала злочини радянської влади, виступала проти комуністичного режиму СРСР. Брала участь в акціях протесту проти розправ над українськими правозахисниками.

A2

«Ненасильство є найбільшою силою в розпорядженні людства. Воно могутніше за зброю масового знищення, розроблену в контексті винахідливості людства.»

«Спочатку вони тебе не помічають, потім сміються над тобою, потім борються з тобою. А потім ти перемагаєш.»

«Якщо бажаєш, щоб світ змінився, — сам стань цією зміною.»

Махатма Ганді

A3

«Я боровся проти панування білих, і я боровся проти домінування чорних. Я плекав ідеал демократичного та вільного суспільства, в якому всі люди житимуть у гармонії та матимуть рівні можливості. Це — той ідеал, заради якого я хочу жити і до якого я прагну.»

Нельсон Мандела

A4

«У мене є мрія, що настане день, коли наша нація повстане і доживе до істинного змісту свого девізу: «Ми вважаємо самоочевидним, що всі люди створені рівними».

У мене є мрія, що одного дня ця нація підніметься, і переживе свою долю. Ми всі знаємо, що люди на землі створені рівними.»

Мартін Лютер Кінг

A5

«Ця імперія [СРСР] є загрозою для всього світу. Тому боротьба за її деколонізацію не може бути справою однієї нації. Це завдання всього світу.»

«Влада, що народилася у підпіллі і вийшла з нього, любить у темряві творити свої чорні справи. Ми ж прагнемо винести їх на світло, опромінити їх світлом правди.»

Генерал Петро Григоренко

B2

B2

Народилась у Бірмі, дочка вбитого лідера національно-визвольних сил Бірми. Керівник продемократичного руху у своїй рідній країні. Боролась проти військового режиму. Розбудила Бірму своїми пристрасними виступами на захист демократії та прав людини. У 1991 році нагороджена Нобелівською премією миру.

B3

B3

Радянський фізик, один з розробників водневої бомби. Вимагав лібералізації СРСР, протестував проти незаконних розправ над борцями за громадянські та національні права. За протести проти радянської інтервенції в Афганістані він був позбавлений всіх державних нагород і фактично ізольований від зовнішнього світу. Лауреат Нобелівської премії миру 1975.

B4

B4

Боровся проти расизму. Йому було заборонено брати участь у мітингах, змушений піти у підпілля, а згодом, заарештований та засуджений до довічного ув'язнення. Провів 27 років за ґратами. Був обраний президентом Південно-Африканської республіки на перших демократичних виборах у цій країні у віці 76 років. Лауреат Нобелівської премії миру 1993.

B5

B5

Був священником баптистської церкви в Монтгомері (штат Алабама). Боровся за громадянські права темношкірого населення в США ненасильницькими походами, демонстраціями та бойкотами. За непокору владі його неодноразово заарештовували. Очолив шеститисячний марш протесту в Мемфісі, метою якого була підтримка страйкуючих робітників. Був смертельно поранений снайпером, але його мрія збулась.

A6

«..Люди, що збираються будувати державу на міцних демократичних засадах, спершу повинні звільнити свій власний розум від байдужості та страху.

Саме людське бачення світу, де панували б здоровий глуз і цивілізована людяність, спонукає кинути виклик і страждати заради побудови суспільства, вільного від нестатків та страху.»

Аун Сан Су Чжі

B6

B6

Радянський генерал-майор, українець. Командував дивізією в роки війни 1941-1945. Створив і очолив першу в СРСР кафедру військової кібернетики, опублікував 86 наукових праць цієї галузі, захистив докторську дисертацію. Протестував проти вторгнення радянських військ до Чехословаччини, виступив на захист кримських татар. За відкриту правозахисну діяльність позбавлений усіх військових звань і державних відзнак. Перебував у радянських тюрмах, таборах і «психушках». Позбавлений громадянства СРСР.

A7

«Якщо ця «кваліфікація» була б правильною, нас би судили по законах нашої держави. Так як нас не судять, то за що виключають з Спілки художників? Хіба позбавлення права на творчість, блокування безробіттям може бути мірою покарання? За радянськими законами це юридично неправомірно».

Алла Горська

B7

B7

Народився в Індії, коли вона ще була під владою Британської імперії. Став лідером національного руху, що провадив успішну кампанію ненасильницького опору за незалежність Індії. Здійснив пішу ходу у 241 миль через Індію, що поклала початок масовій кампанії громадянської непокорі англійській колоніальній владі («Соляний похід»). Провів в загальній кількості 2338 днів життя у в'язниці в невпинній боротьбі за мир.

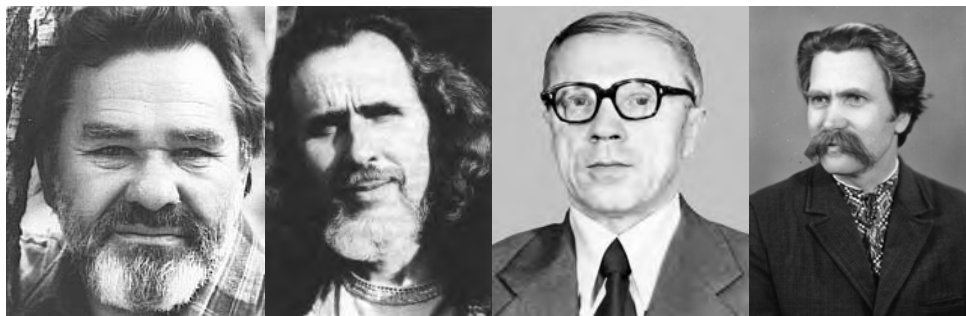
Слідами історії

Появу українського правозахисного руху пов'язують з діяльністю **Української Гельсінської групи з прав людини**, яка була утворена 9 листопада 1976. Метою своєї діяльності вона визначала сприяння виконанню в Україні постанов Заключного акту Народи у справах безпеки й співпраці в Європі у Гельсінкі 1975 році, а саме — збирати докази порушення тих постанов та скарги постраждалих, доводити факти порушення прав людини та націй в Україні до відома ширших кіл української та міжнародної громадськості, до урядів держав, які підписали Заключний акт. Також УГГ ставила своїм завданням знайомити громадян України з Декларацією прав людини ООН.

Радянська влада звинуватила учасників групи в антирадянській агітації та пропаганді та застосовувала до учасників організації жорстокі репресії. Більшість з них була заарештована та засуджена на максимальний термін позбавлення волі — від 7 до 10 років ув'язнення та заслання. До активних діячів УГГ такі заходи вживались неодноразово.

Засновниками організації були Руденко Микола (керівник групи), Бердник Олександр, Григоренко Петро, Кандиба Іван, Лук'яненко Левко, Вячеслав Чорновіл, Мешко Оксана, Матусевич Микола, Маринович Мирослав, Строката Ніна, Тихий Олексій.

Незважаючи на арешти та переслідування УГГ постійно поповнювалася новими членами, для яких цінність прав людини була вищою за особисту безпеку та благополуччя.

Микола Руденко

Оесь Бердник

Іван Кандиба

Левко Лук'яненко

В'ячеслав Чорновіл

Оксана Мешко

Ніна Строката

Олекса Тихий

Розглядаємо і обговорюємо

Розгляньте фотографії. Кого ви бачите на них? Що, на вашу думку, їх поєднує?

Що мотивувало цих людей до таких вчинків? Якої реакції вони очікують? Яке значення мають ці вчинки для тих, чії права вони захищають, та для суспільства в цілому?

Наскільки безпечними є ці вчинки для самих учасників акцій протесту? Чи можна вважати цих людей героями?

Наведіть приклади подібної діяльності на захист прав людини в Україні.

Фото 1.
Кореянка перегороджує дорогу спецпідрозділу поліції, щоб захистити учасників демонстрації протесту проти політики уряду. Сеул, Південна Корея, 24 квітня 2015 року.

Фото 2.
Жінки в масках протестують проти гендерного насильства на демонстрації в Мадриді 25 листопада 2015 року.

